

Анатолій Носів**ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ЗА ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ**

Антропология належить до циклу тих прородничих наук, що їх можна назвати, порівнюючи, „молодими“. Пройшовши низку довгих етапів, зв'язаних зі з'ясуванням і встановленням певної суті й змісту цієї науки, переживши кілька переходових моментів од одного циклу дисциплін до другого, антропология лише в другій половині минулого століття набрала змісту й форми самостійної наукової дисципліни, зформувалася в окрему велику, складену з багатьох галузів знання, наукову одиницю, присвячену вивченню з різноманітніших боків людини.

У такому вже вигляді, з таким змістом і значінням антропология зайняла своє поважне сучасне місце серед природничих наук.

Маючи на увазі дати тут в стислій формі огляд стану й досягнень української науки за минулих десяти років з часу Жовтневої Революції в галузі антропологии, ми в даному разі обмежимося лише одною з багатьох складових частин антропологии, а саме - переважно спеціальною анатомічною антропologieю.

Вище ми назвали антропologieю наукою молодую. На Україні вона є майже наймолодшою серед інших країн Європи. За часи до Революції жадної університетської чи дослідчої катедри антропологии, жадних курсів з антропологии, антропologicalних музеїв, кабінетів то - що на Україні не було. В колишній Росії лише наприкінці минулого століття, краще сказати, з початку вже нашого століття, в Москві антропология увійшла була до циклу університетських наук, коли й розпочалися спеціальні вже досліди в цій галузі; в Ленінграді те саме сталося пізніше — з р. 1906—07. На Україні жадного такого осередку засновано не було; Україною, а надто її населенням, мало хто тоді науково цікавився. Лише тоді, коли в Ленінграді покійний проф. Ф. Вовк перший заклавав антропologieю, як університетську дисципліну, розпочалися, головним чином з його ж такі ініціативи, дослідження й українського народу з антропologicalного боку. Але це все лишалося поза межами України: чи в Ленінграді, чи в Москві, чи в іншому місці, та все не на Україні, бо тут, очевидно, не вважалося за можливе й потрібне утворювати якісь спеціальні антропologicalні заклади.

З часів Революції, власне Жовтневої Революції, справа ця на Україні пішла инакше, набрала більш життєвої форми і вийшла на шлях дальшого розвитку й успіху.

Звичайна річ, беручи під увагу перші роки Революції, відсутність достатньої кількості кваліфікованих наукових сил, відсутність не лише спеціально устаткованих, а, навіть, здебільшого, будь як придатних для наукової праці лабораторій, інструментарія, антропologicalних Музеїв, а також і в зв'язку з загально-державним скрутним матеріальним станом нашої Республіки, - неможна багато чого й вимагати від цілковито нової справи, неможна чекати тут якихось великих, надзвичайних досягнень за цей час. Але все ж Революція відкрила певні шляхи до розвитку нашої української антропologicalної науки, і досягнення в цьому вже безперечно є.

Оце й перейдемо до огляду цих досягнень.

Перша вища школа України, що визнала за потрібне заснувати катедру антропології (географії та антропології) був Київський Університет 1917 р., який і запросив на цю катедру проф. Ф. Вовка. На жаль, р. 1918 по дорозі з Ленінграду до Києва проф. Ф. Вовк несподівано помер, і катедра з того часу залишилася лише на папері.

Пізніше, вже р. 1921, Українська Академія Наук заснувала в Києві, яко одну зі своїх установ, кабінет Антропології та Етнології ім Хв. Вовка, де, власне, вперше на Україні й розпочалася систематична праця з антропології. Звичайно, тут, як і по інших закладах за перші роки Жовтневої Революції, праця одразу не могла розвинутися нормально, у всьому її обсягові. Умови до цього були дуже несприятливі: брак відповідних наукових сил і матеріальних засобів, відсутність лабораторних препаратів, інструментів то-що. За той час праця розвивалася переважно в напрямку збирання різних матеріалів і між ними тих антропометричних даних що до українського народу, які переходили в Ленінграді (переважно наслідки праць проф. Ф. Вовка та його учнів). Їх пощастило здобути з Ленінграду майже повністю (щось біля 2000 антропометричних карток, крім невеличкої їх кількості). Матеріали ці опрацьовуються, частину їх вже здано до друку, як „Матеріали до антропології України“. Поруч з цим тепер, коли кабінет, за допомогою Упрнауки, має вже головніші антропометричні інструменти і починає потроху устатковуватися відповідними приладами й препаратами, провадяться вже й самостійні систематичні антропологічні досліді в різних напрямках так на терені всієї України (з метою дослідження українського та іншого населення по тих місцевостях, матеріалів з яких бракує в кабінеті), як і поза її межами, напр. — проведено дослідження кримських татар то-що. Проводиться також певна популяризація та поширення серед громадянства ідеї антропологічного вивчення людини та груп населення, і, оскільки можливо, втягується в цю роботу молоді сили. На початку нового десятиріччя Жовтневої Революції має вийти спеціальне видання, що вже готове до друку, — щорічник „Антропологія“, присвячений спеціальній антропології та передісторії, переважно, України.

Після довгої перерви і вища школа в Києві починає відгукуватись на потребу вводити до свого курсу антропологію. Так, Київський ІНО з р. 1925 — 26 почав такий курс і продовжував його два роки на географічному циклові, що - правда — не на всіх триместрах, але тепер чомусь цей курс знято з навчального плану. Доводиться, звичайно, пожалкувати, бо це єдине місце в Києві, де можна хоч би частіше підготовлювати молоді сили до антропологічної роботи та давати їм відповідну освіту в цій царині знання.

За часи Революції виникли в Києві ще дві організації — Інститут Фізичної Культури та Інститут Гігієни й Виховування, де ведеться між іншим і робота над антропологічним вивченням спеціально дітей, влаштовуються для широкого ознайомлення виставки праць Інститутів з відповідними експонатами то-що.

Харкову пощастило, очевидно, більше розвинути так наукову, як і навчальну діяльність в галузі антропології; можливо, передовсім, через те, що там скупчилося більш кваліфікованих наукових сил, власне антропологів, та й серед медичного персоналу там є чимало осіб, що працюють в цій галузі і проробили вже цікаві роботи з антропології.

Перш за все треба відзначити працю Науково - Дослідчої Катедри Географії та Антропології, кілька років тому заснованої¹⁾. Тут проведено

¹⁾ Подібної науково - дослідчої катедри в Києві, на жаль, нема.

величезну роботу над цікавим питанням виявлення впливу голоду на зовнішні фізичні ознаки та внутрішні органи голодників²⁾. Голод викликав ще цілу низку праць катедри, які освітлюють вплив голоду на різні моменти ембріонального стану організму підчас полодування жінок, а також на зріст та загальний фізичний розвиток підлітків СРСР, та інші подібні роботи. Крім того, катедра опрацьовує великі антропологічні матеріали, що стосуються підлітків, ставлячи на перше місце питання про вплив на розвиток дитячого організму раси, спадковості й оточення.

В Харківському ІНО засновано самостійну катедру антропології, а Географічний Кабінет ІНО має антропологічний відділ, де знаходиться велика збірка викопних черепів, кістяків, окремих кісток та різних антропологічних препаратів; там же в ІНО існує й окрема антропологічна лабораторія.

Крім зазначених організацій, що ведуть в Харкові антропологічну роботу, треба зазначити Науково-Експериментальний Інститут Фізичної Культури, який має спеціальний антропологічний відділ, що ставить своїм завданням вивчати антропологічний склад населення України, географічне розповсюдження різних антропологічних типів України; там же вивчаються закони фізичного розвитку підлітків та збираються матеріали що до впливу професій на зміну фізичних ознак людини.

Нарешті, видатну антропологічну роботу веде Психо-Неврологічний Інститут, де читаються антропологічні курси й ведуться практичні вправи з антропометрії; при Інституті є невеличкий антропологічний Музей; що заслуговує на особливу увагу, так це видання Інститутом (р. 1926) за редакцією д-ра Л. Миколаєва двох випусків „Трудов“ Інститута, де вміщено багато цікавих праць з антропології.

В Харкові ще на різних короткотермінових курсах для вчителів, лікарів то-що читається антропологію і провадиться антропометричні вправи.

Що до інших місць України, то можемо зазначити ще праці Маріупільського Музею, який починає вивчати з антропологічного боку місцеве, переважно, грецьке населення; про інші ж - відомостей не маємо.

Ось у коротких рисах ми тут назвали огляд антропологічної роботи на Україні за минуле десятиріччя Жовтневої Революції. Ця робота, як ми бачили, ведеться, головним чином, у напрямках: вивчення населення України та сумежних країн з боку їх фізичного типу та антропологічного складу, вивчення впливу голоду на фізичні антропологічні ознаки та внутрішні органи дорослих людей та підлітків, різноманітного антропологічного вивчення дітей і, нарешті, розпочинає поширюватися й педагогічно-навчальна праця в галузі антропології.

Кілька слів дозволимо собі ще сказати про таку саму роботу в РСФРР. Як ми вже зазначали, антропологічна робота там розпочалася порівнюючи, задовго до Революції; чимала кількість наукових сил, Музей, Кабінети, Лабораторії то-що існували ще за царських часів з достатнім, порівнюючи, устаткуванням. Тому, звичайна річ, і науково-дослідча робота там ширше розвинулася, розвинулася й сітка навчальної праці в цій галузі по вищих школах. Крім чисто науково-дослідчих організацій, що продовжували за минуле десятиріччя раніш розпочату роботу, як, напр. давно відомий „Антропологический Отдел О-ва Естествоиспытателей, Антропологии и Этнографии“ в Москві, „Музей Антропологии та Этнографии Академии Наук“ в Ленінграді та інші. одмітимо тут хоч би одні

²⁾ Перша частина цієї праці вже видрукована в збірн. „Наука на Украине“. 1922. Харків.

катедри антропології Університетів (оскільки нам відомо), що їх відкрито за це десятиріччя: в Москві (1919) Ленінграді (1921), Ростові на Дону, Костромі, Самарі, Туркестані т. и. Засновано там цілком нові організації, як Антропологічний Науково-Дослідчий Інститут при Московському Університеті (1922), Відділ Етнічної Антропології Академії, Історії Матеріальної Кльтури в Ленінграді (1919), Анатомо-Антропологічне Т-во в Ленінграді (1925), Руське Т-во Євгеники в Москві (1920) т. и³⁾.

Вже з цього короткого огляду антропологічних закладів в РСФРР бачимо, як за минуле десятиріччя широко розгорнулася антропологічна робота; для ілюстрації цього досить додати ще те, що за цей час давній ще, поважний, спеціальний антропологічний орган — „Русский Антропологический Журнал“ (Москва) вийшов 9 книжками: р. 1918 1 кн., р. 1922 — 2 кн., р. 1924 — 2 кн., 1926 — 2 кн., і р. 1927 — 2 кн.

Через брак місця ми тут не можемо для порівняння оглянути аналогічні заклади закордону; зазначимо лише, що здебільшого там працюють давно закладені вже антропологічні різноматні заклади з величезною кількістю цінних друкованих органів, періодичних і неперіодичних праць, з багатьма спеціальними антропологічними школами і катедрами по вищих школах⁴⁾.

Отже, переглянувши тут побіжно сучасний стан антропологічної науки в СРСР і почасти закордоном, не кажучи вже про дореволюційні часи, коли спеціально української науки взагалі і зокрема антропології на терені колишньої Росії майже не існувало, як, почасти, зазначено вище, та, звичайно, й не могло існувати за царські часи, нині ми бачимо, що наша наука в царині антропології всеж відстає від РСФРР і тим паче від закордону. Але, беручи під увагу часи царату, а потім часи бурхливого революційного життя нашої Республіки, треба констатувати, що не дивлячись на тяжкі умови праці, на брак кваліфікованих робітників, на порожні, а то й зовсім відсутні лабораторії, антропологічна наука на Україні, подолавши таки несприятливі обставини перших років Револуції, до кінця першого десятиріччя Жовтневої Револуції, настирливо пробиваючи собі шляхи до розвитку, досягла вже певних успіхів.

Вступаючи нині в друге десятиріччя, ми сподіваємося, що за допомогою Влади й громадянства антропологічна наука на Україні ще більше розвинеться, зорганізується ще більше науково-дослідчих антропологічних закладів, закладеться більше катедр по вищих школах, і справа вивчення самої людини, цієї великої сили на шляху утворення кращого, освітленого загальним соціалізмом, життя цілого людства, ця справа в нас на Україні займе заслужене й поважне місце в українській науці.

АНТРОПОЛОГІЧНА ЛІТЕРАТУРА ЗА ОСТАННЄ 10-РІЧЧЯ

1. „Бюлетень Кабінету Антрополгії та Етнології ім. Х. Вовка“, вид. УАН. ч. 1, 1925, — Київ.
2. Вашетко, проф. — Деякі антропологічні дані виміру людности Наддніпрянської Київщини та Чернігівщини. — „Укр. Медичн. Вісті“, № 5, 1927, Київ.
3. Ивановский, А., проф. — Изменения физических признаков населения России под влиянием голодания. („Наука на Украине“), № 3, 4, 1922, Харків.
4. Ивановский, А., проф. — Антропологические учреждения и антропологические исследования в Харькове. („Наука на Украине“) № 3, 1922, Харків.

³⁾ Див. додатково Носов А. До питання про розвиток на Україні антропологічних наук. „Наука на Україні“, Бюлетень Укрнауки, 1926. Харків.

⁴⁾ Див. докладніше: Носов А. До питання про розвиток на Україні антропологічних наук.

5. Кафедра географії та антропології України. „Наука на Україні“, № 1, 1922, Харків.

6. Недригайлова, О., д-р. — Походження людини в світлі найновіших знаходів давніх костяних останків. („Червоний Шлях“ № 4. 1925, Харків).

7. Недригайлова, О. — Національні та соціальні відмінності в м'язовій силі та в процентних відносинах право-, лево- та обоєрукіх. („Труди Укр. Псих.-Неврол. Інститута“, в. II, 1926. — Харків).

8. Недригайлова, О. — Фізичні ознаки робітниць г. Харкова. (Теж, в. II, 1926, Харків).

9. Недригайлова, О. — М'язова сила українських дітей. (Теж, в. I, 1926, Харків).

10. Недригайлова, О. — Розвиток стопи в дитячому віці. Теж, в. I, 1926, Харків).

11. Недригайлова, О. — Монгольська складка у дітей українців (Теж, в. I, 1926, Харків).

12. Никитський, Б. — Два випадки макроцефалії у дітей. (Теж, в. II, 1926, Харків)

13. Николаєв, Л. — д-р. — Фізичне розвиток дітей українців шкільного віку. (Теж, в. I, 1926, Харків).

14. Николаєв, Л. — Матеріали до характеристики фізичного типу українських дітей. (Теж, в. I, 1926. Харків).

15. Николаєв, Л. — Ріст голови у дітей шкільного віку. (Теж, в. I, 1926, Харків).

16. Николаєв, Л. — Вплив голоду на будову та вагу внутрішніх органів у дітей. (Теж, в. I, 1926, Харків).

17. Николаєв, Л. — Рациональні та соціальні відмінності в розмірах голови та в деяких соматоскопічних ознаках у населення Харківського округу. (Теж, в. II 1926, Харків).

18. Николаєв, Л. — Випадки акромегалічного гігантизму. (Теж. в. II, 1926, Харків).

19. Николаєв, Л. — Деякі дані про морфологію підв'язочної області у українського населення. Теж, в. II, 1926 Харків).

20. Николаєв, Л. та Чучукало, Г. — Національні та соціальні відмінності в фізичному типі правопорушників. (Теж, в. II, 1926 Харків).

21. Носов, А. — Антроп.-Етнологічне вивчення людини — населення України. („Червоний Шлях“, № 1 - 2, 1924, Харків).

22. Носов, А. — Вивчення населення України з антропологічного боку. („Бюлет. Орг. К-ту З'їзду в справі дослідж. продукц. сил та народн. господарства України“, № 6 1925, Харків).

23. Носов, А. — Про питання про розвиток на Україні антропологічних наук. („Наука на Україні“, 1926, Харків).

24. Носов, А. — Матеріали до антропології України. Українці Поділля. („Етнограф. Вісник“ УАН, № 5. 1927, Київ).

25. Носов, А. — Матеріали до антропології України. Українці Кубані (закінчено до друку).

26. Пучківський О., проф. — Перші медико-санітарні та антропологічні нариси України. („Лікарський Вісник“, ч. I, Львів).

27. Раковський І., д-р. — Погляди Хведора Вовка на расовість Українського народу. („Збірник Матем.-Природописно-Лікарської Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові“, т. 23 - 24).

28. Раковський, І. і Руденко С. — Погляд на антропологічні відносини в українського народу. (Ibid т. 26 — р. 1927).

29. Раковський І., д-р. — Расовість Слов'ян. Ibid., т. 18 - 19).

30. Rakowsky I. — Les caracteres anthropologiques du peuple ukrainien. (Sbornik 1 Sjezdu Slovanskych Geografu a Ethnografu v. Praze, 1924 — Praha, 1926).

31. Фершт. М. — Показатель Pignet у дітей та у дорослих українців. („Труди Псих.-Невролог. Інстит., в. I, 1926, Харків).

32. Фершт, М. Цвет и форма волос и цвет глаз у населения Харьковского округа Теж, в. II, 1926, Харків).
33. Чистяков, Г. — Размеры головы украинцев - крестьян Сумского округа и их зависимость от социального положения. (Теж, в. II, 1926, Харків).
34. Чистяков, Г. — Национальные и социальные различия в физическом развитии призывных Харьковского и Сумского округов. (Теж, в. II, 1926, Харків).
35. Чистяков, Г. — О пропорциях тела украинских крестьян призывного возраста — предварит. сообщение. (Теж, в. II, 1926, Харків).
36. Чистяков, Г. и Бару, В. — К вопросу об оценке упитанности по методу Oeder'a, (Теж, в. 1, 1926, Харків).
37. Чучукало, Г. — Упитанность и развитие костно-мышечной системы у детей и у взрослых и методы их объективной оценки. (Теж, в. 1, 1926, Харків).
38. Чучукало, Г. — Материалы о развитии грудной клетки в школьном возрасте. (Теж, в. 1, 1926, Харків).
39. Чучукало, Г. — Черепа из Верхне-Салтовского могильника, (Теж, в. II, 1926, Харків).

Київ.

Листопад, р. 1927

Кость Дубняк

ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ГАЛУЗІ БІБЛІОГРАФІЇ, ЗОКРЕМА ПРИРОДОЗНАВЧОЇ

„Бібліографія — ключ до знання“. „Бібліографія — нитка Аріядни в лабіринті літературної продукції“. Приведені епіграфи, що їх часто примінюють до бібліографічних праць, яскраво з'ясовують величезне значіння бібліографії в справі розвитку науки. Проте, до революції бібліографія на терені колишньої Росії була в запіллі, їй не надавалося відповідної уваги, значіння її не дооцінювалося. Про якусь організовану українську бібліографію за часів царату не випадає й говорити в зв'язку з тими загальними умовами, що душили й гальмували розвиток культури на Україні.

Лише за радянських часів в СРСР, зокрема на Україні, розворушується науково-бібліографічна думка, підносяться питання розвитку бібліографії. І це зрозуміло. Пролетаріят, що взяв кермо життя до своїх рук на величезних просторах Євразії, озброєний наукою і технікою, почав нове соціалістичне будівництво. Наука в СРСР, зокрема на Україні, почала неспинно розвиватися і в глибину і в широчінь. Розвиток кожної наукової галузі вимагав обліку раніш переведеної роботи, а в зв'язку з розвитком та поступом науки й техніки, у зв'язку з цілком новими шляхами розвитку планово-державного культурного і господарчого будівництва, видавнича радянська продукція і своєю кількістю і своєю якістю значно перевищила продукцію передвоєнних часів. Стихийний інтерес до краєзнавства, до вивчення і використання продукційних сил широко розкотився радянськими просторами. Все це викликало на життєву арену бібліографію, все це висунуло величезну потребу в ній.

Запільна за часів царату — бібліографія, покликана революцією на почесне місце поруч з іншими науками, не могла відразу дати усім очевидний ефект, що можна сказати про інші науки. Десять радянських років для бібліографії були роками її організації, розроблення її методології, оформлення, як дійсної науки, що має певні завдання, зміст, методологію, що має право на певне місце в системі наук. Немає ще усталеної методології бібліографії, ведеться навіть боротьба з бібліографічною безграмотністю. Але цей організаційний період нашої бібліографії, що став можливий лише в радянських умовах, є величезне досягнення. Пройде ще де-кільки років і методично усталена бібліографічна наука дасть величезні наслідки, що зародки їх уже й нині визирають.

З організаційних моментів розвитку бібліографічної науки слід відзначити перший (1924) і другий (1926) Всеросійські бібліографічні з'їзди, що в них брали участь і бібліографи України. Зазначені з'їзди провели велику роботу в царині об'єднання розпорошених бібліографічних сил, розв'язання багатьох питань і проблем союзної бібліографії.

На Україні слід відзначити дату — 7-го червня 1919 року, коли було затверджено Головну Книжкову Палату УСРР і в складі її — Український Бібліографічний Інститут у Києві. Але умови того часу не дали змоги розгорнутися організаційно-бібліографічній роботі в зазначених установах і в 1921 р. Уряд затвердив новий організаційно-бібліографічний центр — Бібліографічний Відділ Держвидаву України,

з широко накресленою програмою науково-дослідчої і практичної бібліофічної роботи. Але ця спроба була невдалою, і в листопаді 1923 року на першій нараді робітників української книги, що відбулася у Харкові, руба стало питання про розподіл бібліографічних функцій між такими установами, як Українська Книжкова Палата (Харків) та Український Науковий Інститут Книгознавства (Київ), що тим часом розпочали свою діяльність.

Але справа не в'язалася, і на першій Українській Конференції Наукових Бібліотек, що відбулася в грудні 1925 р. у Києві, знов повстало питання про унормування бібліографічної роботи на Україні. Конференція визнала за потрібне утворення на Україні при УАН спеціальної бібліографічної Комісії, що координувала б усю бібліографічну роботу на Україні.

Тим часом, бібліографічно-бібліотечний рух на Україні все ширився. Утворилася низка науково-дослідчих і науково-педагогічних установ в царині бібліографії, книгознавства та бібліотекознавства, як от науково-дослідча Комісія Бібліографії та Бібліотекознавства при Всенародній Бібліотеці України (Київ), об'єднання бібліографічно-бібліотечних наукових робітників у Харкові, Києві, Одесі та инш. В пресі все більше й більше надається уваги відділу критики та бібліографії. Досить зазначити що лише протягом одного 1926 року на Україні вийшло 432 бібліографічні показники (з них 48 окремими виданнями, а решта — в періодичній пресі та додатками до окремих книжок), що разом охоплюють 32.962 назви*). З'являлися і спеціальні бібліографічні органи — „Книгар“ (1917—р.р.), „Книжний Вісник“ (1919 р.), „Голос Друку“ (1922 р.), „Бібліологічні Вісти“ (з 1923 р.), „Книга“ (1923 р.), „Нова Книга“ (1924-1925 р.). За винятком „Бібліологічних Вістей“, всі ці журнали не знайшли певних шляхів собі, животіли і передчасно вмирали.

1926 рік був кардинальним роком української бібліографії. Керуючись бібліографічно-бібліотечним рухом, що ширився на Україні, та йдучи назустріч вимогам життя, Укрнаука 28-VIII 1926 р. визнала за доцільне утворити при УАН Бібліографічну Комісію, як організаційний центр УСРР, а 20-XI 1926 р. затвердила положення про ту Комісію.

Згідно положення, Комісія мусить: а) спрямовувати бібліографічну роботу всіх наукових установ УСРР до обслуговування науково-дослідчої діяльності з метою використання її для державного будівництва УСРР; б) координувати бібліографічну роботу всіх наукових установ, встановлюючи єдність та єдиний план бібліографічної роботи УСРР; в) створити в наслідок колективної роботи всіх наукових та спеціально бібліографічних установ УСРР вичерпливий всеукраїнський бібліографічний репертуар, як бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури та зокрема для вивчення продукційних сил України.

11-14 квітня 1927 р. у Києві відбувся і перший пленум Бібліографічної Комісії. Таким чином, до Десятого Жовтня Україна вже мала бібліографічний центр з широкими завданнями, що відповідають вимогам планово-державного економічного і культурного будівництва на Україні. Віднині гарантується дальший розвиток і успіхи бібліографії на Україні і Бібліографічній Комісії відкривається широке й необмежене поле діяльності, бо „в звязку з широким і поглибленим державним економічним та культурним будівництвом УСРР набуває надзвичайного значіння бібліографія, як могутній фактор, що має підвести

*) Ясинський М. Бібліографічна робота на Радянській Україні в 1926 р. — „Журнал Бібліотекознавства та Бібліографії“, 1927 р., № 1, Київ.

під усі будівничі заходи солідну наукову базу, проїняти всю роботу світлом наукового досвіду. З другого боку, ми переживаємо небувале в історії масове прагнення й наближення до освіти; тому бібліографічна консультація та інформація потрібні не тільки для науки та державного будівництва, а й для культурного розвитку широких робітничо-селянських мас. Планова організація бібліографічної роботи УСРР в усіх її напрямках і формах висувається на перше місце в системі наукової роботи й набуває найактуальнішого значіння, як першочергова державна справа^{*}).

Отже в загально-організаційних бібліографічних справах маємо на Україні певні досягнення. До того-ж Всенародня Бібліотека України при УАН та Бібліографічна Комісія розвинули, як на наші умови, широку видавничу діяльність, видрукувавши вже значну кількість провідних матеріалів що-до історії, організації, методології й методики бібліографії на Україні. Подаємо список цих видань:

Бібліотечний Збірник ч. 1. Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек УСРР, ст. 1—176. Київ, 1926 р.

Бібліотечний Збірник ч. 2. На науково-бібліотечному фронті УСРР, ст. 1—130. Київ, 1927 р.

Бібліотечний Збірник ч. 3. Бібліографія на Україні, ст. 1—128. Київ, 1927 р.

Журнал Бібліотекознавства та Бібліографії, 1927 р., № 1, ст. 1—168. Київ.

Велике значіння в справі розвитку бібліографії на Україні так само мають: 1) „*Бібліологічні Вісті*“, науковий часопис теоретичного та прикладного книгознавства, що видає його Укр. Наук. Ін-т Книгознавства (Київ); 2) „*Літопис Українського Друку*“ — орган державної бібліографії УСРР, що його видає Українська Книжкова Палата; 3) „*Критика*“ — місячник марксівської критики та бібліографії (видання ДВУ, Харків), що ставить своїм завданням організувати та виявляти класову марксівську критичну думку що-до всіх явищ літературного українського процесу, а також що-до зв'язаних з літературою явищ культурного процесу взагалі, подаючи ґрунтовні рецензії на всі новинки літературної, критичної, історичної, філософської, публіцистичної, мистецької то-що продукції УСРР.

Що-до спеціальної бібліографії на Україні, то тут перед вів Сільсько-Господарський Науковий Комітет України (С.-Г. Н. К. У.). Розуміючи велике значіння сільсько-господарської бібліографії і надаючи великої ваги тій допомозі, що її дає бібліографія в справі розвитку с.-г. науки на Україні, С.-Г. Н. К. У., відразу після свого заснування, звернув на цю справу належну увагу і утворив у своєму складі Бібліографічно-Бібліотечне Бюро. Починаючи з 1919 року, опираючись на с.-г. бібліотеки С.-Г. Н. К. У. (Київську, що має понад 120.000 томів і Харківську, що книжковий фонд її доходить до 30.000 томів) та на інші великі бібліотеки м. м. Харкова, Києва, Бібліографічно-Бібліотечне Бюро С. Г. Н. К. У. вело справу с.-г. бібліографії на Україні, ставши до шеругу центральних бібліографічних установ УСРР.

Першим завданням, що ставило собі Бюро, було складання систематичного бібліографічного каталогу с.-г. книжкової і газетно-журнальної літератури, що видається на території УСРР, або на землях, заселених українцями (Західня Україна, Кубань та инш.), тої літератури, що

^{*}) Сагарда М. Організація бібліографії на Україні. — „Журнал Бібліотекознавства та Бібліографії“, 1927 р., № 1, ст. 10. Київ.

так чи инакше стосується до сільського господарства України, незалежно від місця видання і мови, с. - г. літератури, надрукованої українською мовою, с. - г. літератури, що зачіпає актуальні для України питання з сільського господарства (напр., боротьба з посухою). В цій царині Бюро має великі досягнення. В травні 1927 р. вийшов друком систематичний показник с. - г. літератури за 1925 рік, що подає 7122 назви. Зазначений показник — це свого роду перша й єдина капітальна праця, що становить видатне явище в нашій спеціальній бібліографії і дуже помітний факт української бібліографії*). Крім того, Бюро має ще не надруковану бібліографічну картотеку до 60,000 карток, що містить в собі матеріяли з с. - г. бібліографії України за р. р. 1917-1924, 1926-1927 та численні матеріяли до с. - г. бібліографії України за роки дореволюційні, що їх зібрав акад. П. Тутковський. Бюро широко консулювало с. - г. установи й організації України що - до бібліографії взагалі і, зокрема, що - до с. - г. бібліографії. Бюро постійно провадило науково-методологічну роботу, розробляючи наукові і практичні питання с. - г. бібліографії, виходячи з планових наукових завдань СГНКУ та практично-виробничих завдань НКЗС.

Крім Бібліографічно-Бібліотечного Бюра майже всі секції С.-Г.Н.К.У. (особливо, Ботанічна та Укрмет) вели предметову с. - г. бібліографію, що ще не надрукована. В Секції С.-Г. Освіти С. - Г.Н.К.У. зосереджено було справу рекомендаційної с. - г. бібліографії та рецензування с. - г. наукової і популярної літератури.

В бібліографічній роботі С. - Г. Н.К.У. широко зачіпалися питання і природничої бібліографії — ботанічної, зоологічної, геологічної, метеорологічної, фізико-географічної та інших галузів природознавства. З повним правом можна сказати, що С. - Г. Н.К.У. від сільсько-господарську і природничу бібліографію України. Бібліографічна робота С. - Г.Н.К.У. провадилася в цілковитому контакті з Бібліографічним Відділом Міжнародного Аграрного Інституту (Москва) та Бібліографічним Бюром Інституту Досвідної Агрономії (Ленінград) і II - й Всеросійський Бібліографічний З'їзд (1926 р.) відзначив значні досягнення с. - г. бібліографічної справи на Україні.

Але... Величезні досягнення, а Бібліографічно-Бібліотечне Бюро С. - Г.Н.К.У. на жаль, вже не існує: в літку 1927 р. його було ліквідовано в зв'язку з ліквідацією С. - Г. Н.К.У.

С. - Г.Н.К.У., розвинувши спеціальну (сільсько-господарську і природничу) бібліографію на Україні, пішов був далеко вперед від життя, розпочавши ще в 1919 р. ту роботу, що де неї теоретики і методологи бібліографії щойно приходять. Тай не могли вони раніш прийти до того, бо раніш треба було організувати справу бібліографії в загальному масштабі, а потім уже підійти до питань спеціальної бібліографії.

На другому Всеросійському Бібліографічному З'їзді (1926 р.) ще не ставилися питання спеціальної бібліографії, але бібліографи від сільського господарства заклали там сільсько-господарську секцію, розглянувши низку питань спеціальної бібліографії, що ще не хвилювали бібліографів методологів і теоретиків. Майбутній III - й Всеросійський Бібліографічний З'їзд уже мусить піти під прапором спеціальної бібліографії

На Україні 1927 р. Бібліографічна Комісія, про яку вже згадувалося, „накреслюючи шляхи бібліографічної роботи, особливо відзначила величезну вагу спеціальної наукової бібліографії для обслуговування

*) З рецензії М. Ясинського — „Журн. Бібліотекознавства та Бібліографії“, 1927 р. кн. 1, ст. 146-147. Київ.

наукових, науково-дослідчих установ і державних органів, і в результаті визнала за потрібне поставити цю бібліографічну роботу на міцну базу, підтримувати всяку ініціативу в цій справі й звернути увагу відповідних органів і установ на потребу організаційної підтримки та на забезпечення можливості реалізації відповідних робіт^{*)}.

Таким чином, поволі Україна підійшла й до організації спеціальної бібліографії. Ясна річ, що в дальших заходах по лінії спеціальної бібліографії Бібліотечно-Бібліографічне Бюро С.-Г. Н.К.У., що має вже кількарічний досвід, відігравало-б не останню роль і сприяло-б удосконаленню справи. Але так чи инакше, друге десятиріччя радянської влади в царині бібліографічній проходило під знаком розвитку й усталення спеціальної бібліографії, зокрема, розуміється, й природознавчої.

Зокремих спеціальних бібліографічних праць в галузі природознавства і сільського господарства за останні роки на Україні слід відзначити такі:

1) Акад. П. Тутковський. Здобутки природничого обслідування України за останні 10 років (1914—1924). — „Україна“, 1924 р., кн. 1-2, ст. 110—120. Київ.

2) Акад. П. Тутковський. Бібліографічний список літератури по громадській медицині, гігієні, санітарії, по бальнеології, курортам та народній медицині України. — „Збірн. Мед. Секції Укр. Наук. Тов.“, 1918 р., кн. 4, ст. 109-133.

3) Акад. П. Тутковський. Нариси досягнень української науки за часи революції. Досягнення в царині геології та мінералогії. — „Вісник С.-Г. Науки“, 1924 р., № 7-9, ст. 14-23.

4) Науково-дослідчий і науково-видавничий рух Радянської України в 1926—Бібліографічні огляди з різних галузей науки, в тому числі й природознавства, акад. П. Тутковського, проф. О. Попова, К. Дубняка та інших авторів в журналі „Україна“ за 1927 рік.

5) Матеріяли для бібліографії мапознавства України. Ч. 1. Склад акад. П. Тутковський з додатком К. Дубняка. — Вид. УАН. Київ, 1924 р.

6) К. Дубняк. Матеріяли до вивчення Полтавщини. — „Хозяйство Полтавщины“. 1922 р., № № 4-5, 6, 7. Полтава.

7) Бібліографічні списки поточної с.-господарської літератури, що подавало їх Бібліографічно-Бібліотечне Бюро С.-Г. Н.К.У. протягом 1922-1927 р. р. на сторінках „Вісника С.-Г. Науки“, „Вісника НКЗС“, і „Українського Агронома“.

^{*)} Сагарда М. Організація бібліографії на Україні — „Журн. Бібліотекознавства та Бібліографії“, 1927 р., кн. 1, ст. 11. Київ.

Микола Хитько

ОРГАНІЗАЦІЯ ОДНОГО ПРИРОДНИЧОГО ЗАКЛАДУ В ПАМ'ЯТЬ Х-ої РІЧНИЦІ ЖОВТНЯ

В пам'ять Х-ої річниці Жовтневої Революції студентство Вінницького Українського Педагогічного Технікуму ім. Ів. Франка заснувало Досвідно-Показовий Садок шкільного типу, де влаштувало різні ділянки з прикладного природознавства; на 7-ме падолисту 1927 р. збудувало воно (студентство) власними силами навіть теплярню, за оригінальним проектом, що узгоджувало потреби шкільного садка, як мінімум.

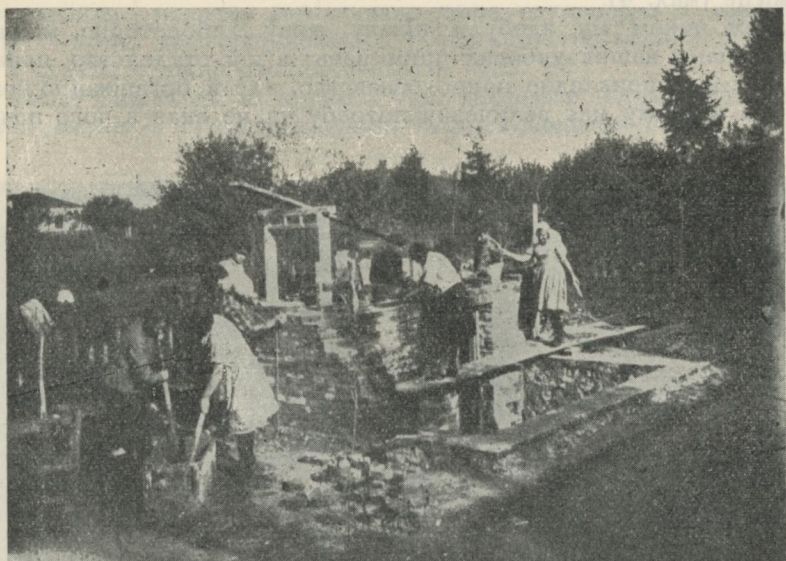

Мал. 1. Студентки й студенти Технікуму (актив природничого гуртка) за земляними роботами (копають котлован під теплярню).

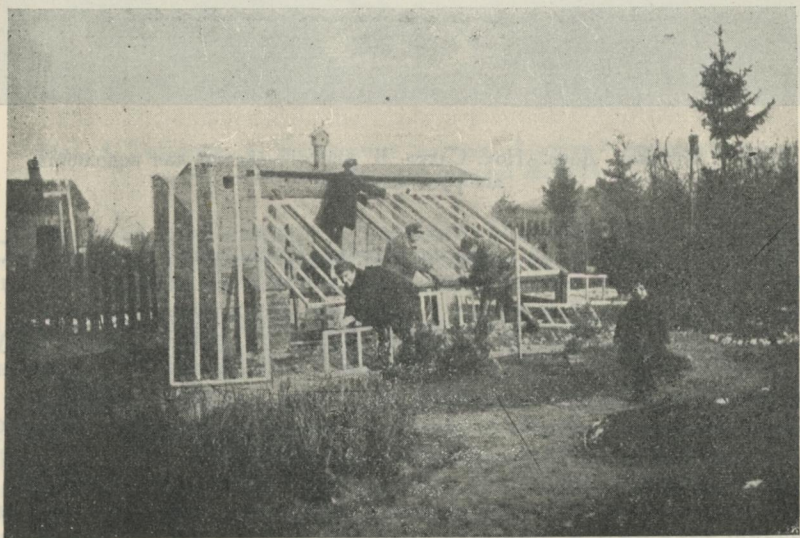
Захоплення роботою було надзвичайне (мал. 1). Головним ядром у процесі роботи був актив Природничого гуртка — 29 осіб студентів(ок) з різних курсів Технікуму. Працю переведено колосальну, як що мати на увазі терміновість роботи та підрахувати сотні центерів викинутої з котловану землі, а ще більше — закладеного каміння й цегли (мал. 2), не кажучи вже про теслярську та иншу роботу (мал. 3).

Це був цікавий приклад трудового самовиховання нашої молоді, коли ідея організації нового учбово-виховавчого закладу з природознавства підбадьорувала активний елемент майбутніх натуралістів і, цілком вільно — без усякого примусу, втягала пасивний; кінець-кінцем вона вилилась в реальний здобуток біологічної катедри. — Тепер Досвідно-Показовий Садок, окрім теплярні, має парник, басейн для водолюбів, скелю для сухолюбів з печерками для ящірок, досвідний вуличок для бджіл, низку пристосувань, щоб принадажувати корисних птахів та переводити різні спостереження й досвіди з природознавства, — звичайно, як зразковий шкільний садок.

Взагалі, Досвідно - Показовий Садок за нашими принципами являє собою мініатюру комплексового характеру в 400 - 500 кв. метрів, де вміщено є: куточок лісу даної округи з певним добором дерев, кущів

Мал. 2. Кладуть стіни теплярні (роботу було закінчено в ніч з 6-го на 7-е листопаду 1927 р.).

Мал. 3. Теслярська праця студентів Технікума над збудуванням теплярні.

та лісового вкриття, шкілку овочевих дерев і кущів з насінньовими та живцевими грядками й п'ятипілку селянського типу з запільним клином, зразковий город на 4 зміни, досвідні поля, ділянки рослин — лікарських, технічних, олійних, кормових, медодайних, повійних і т. ин. Опріче

цього, маємо низку робаток (30) ботанічних родин, переважно — зільних з одно та двопрозябцевих р.р. Для спорових та шпилькових рослин маємо окремі ділянки. Звичайно наш біологічний комплекс не відкидає й садових квіток, що їхні найкращі представники також мають у нас певне місце (мал. 4).

Таким чином ми здобули цікаву живу лабораторію, майже під самими вікнами наших учбових приміщень; в ній студентство практично вивчає не лише прикладне природознавство, але й організацію його при школі, яка в цьому має величезну потребу та не знає з чого почати.

Мал. 4. Куточок Досв. - Пок. Садка. В центрі—басейн для водолюбів; ліворуч—парники.

Між иншим, цікаво, що нашою ідеєю Досвідно - Показового Садка зацікавилось передове вчительство й за допомогою наших студентів — стажорів запровадило її в життя у школах Вінокруги (Хмельник, Корделівка, Яри, Рубань, Красне, Обідне, Дашів та инш.), а далі й сумежних округ (Проскурівщини, Тульчинщини, Гайсинщини, Могилівщини).

На початку літа 1927 р. автор зі своїми слухачами одвідав більшість шкіл Вінокруги, де закладено такі садки, і пересвідчився, що діти справді захоплюються так процесом організаційної роботи, як і переведенням елементарних досвідів з прикладного природознавства. На природничу книжку, особливо — прикладну, тепер там надзвичайний попит, а краєзнавчі екскурсії в природу набули цілевої установки. Приклад цих шкіл по-де-куди почав відбиватися вже й на індивідуальних господарствах, наприклад: учні по-де-куди позакладали шкільки овочевих дерев, ділянки лікарських рослин, кормових трав то-що.

Між зазначеними школами є такі, що вже в осени м. р. дістали на с.-г. виставках не лише нагороди (Хмельник), але й премії (Яри) за зразкову роботу своїх досвідно-показових садків. Безумовно, це є наслідки не лише ретельного відношення до справи керівників та дітей,

а ще й тісного контакту з нашим досвідно - показовим закладом, що їх інструктує, періодично наділяє літературою та надсилає найцікавішого насіння.

Тут варт відзначити, що ідея Досвідно - Показового Садка, що її так завзято і яскраво зафіксувало наше студентство в пам'ять Х - ої річниці Жовтня, диференціювалася у нас протягом лише останніх десяти років і цілком є здобуток нової школи (мал. 5)*).

Такий Садок, як та приємна гра, захоплює дітей і дає максимум продуктивності в їх організаційній та дослідницькій роботі.

Мал. 5. Теплярня в закінченому вигляді. Ліворуч — таблиця - прапор з присвятою Х-ій річниці Жовтня

Отже, хай наш садок — „Досвідно - Показовий“ в наступному десятиріччі стане за приклад і для шкіл інших округ нашої країни.

Засади що до організації „Досвідно - Показового Садка“, як шкільного закладу з прикладного природознавства.

1. Досвідно - Показовий садок, як засіб соціального виховання на тлі енергетичного природознавства, являє собою комплекс практичних знань з цієї галузи. З пояснень до плану Д. - П. садка видно, з чого складається цей комплекс: тут є не тільки елемент агрономічних знань, але й природнича база в повному розумінні цього слова, — з рослинами та корисними тваринами, де біологічні спостереження та досвіди покладені в основу цієї ідеї.

2. В цілому цей заклад є мініатюра (400 — 500 кв. метрів), де п'ятипалка має 15-30 кв. м., зразковий город на 4 зміни 8-16 кв. м., шкілька овочевих дерев та кущів 20-40 кв. м., досвідний город 8-10

*) Наша книга „Показательный Садик. Его воспитательное значение и организация“ що вийшла 1913 р., була лише першою спробою в цьому напрямкові. Автор.

кв. м., досвідні поля по 1 кв. м. кожне і т. д., — як до місцевих умов. Мініатюрними також є куточок лісу, ділянки лікарських технічних та олійних рослин, скеля для сухолюбів, басейн для водолюбів, парник, теплярня і т. инш.

Завдяки своїй мініатюрності, роботи в Д.-П. садкові не переобтяжують дітей, а навпаки — як та гра — захоплюють їх і дають максимум продуктивності.

3. Різноманітність біологічних об'єктів, починаючи від спорових і кінчаючи вищими рослинами та корисними тваринами (бджоли, птахи, земноводники, деякі плазуни то-що), роблять Досвідно-Показовий садок надзвичайно цікавим засобом самовиховання, який стає за джерело систематичного вивчення взаємовідносин в природі та міркувань дітей над фактами конкретної дійсності. Як той живий альбом, він охоплює природу в малому масштабі, але в найцікавіших її формах та в пристосуванні до культурних потреб людини.

4. Ця жива лабораторія в цілєвій установці школи, що до поширення агрікультури через дитячий колектив, відіграє першу роль і є імпульсом до цілої низки завзятих краєзнавчих екскурсій в природу та місцеві господарства Ця жива лабораторія — дарма що вона мініатюрна — має всі можливості бездоганного переведення науково-популярних досвідів в обсязі даного програму і, при щирому бажанні керівників, цілком є приступна кожній школі.

5. Що до виявлення трудових процесів у школі, яка хоче бути справді трудовою, — наш заклад є невичерпним джерелом різноманітної дитячої праці: здорової, цікавої, практичної, а головне — організаційної, де колектив дітей, організовуючи оточення, організовує особистість кожного з своїх членів. Досвідно-Показовий садок є ніби дзеркалом, що відбиває творчість та працездатність активу дітей даної школи, якому в життю, власне, і належатиме головна роль.

5. Беручи до уваги вищезгадане, для кожного повинно бути ясно, чому наш Досвідно-Показовий садок має всі підстави бути зразковим, а тому, — й показовим не лише для дітей, але й для дорослих, що вже й доведено на практиці багатьох шкіл. Лише треба, щоб кожен об'єкт був тут точно визначений і вповні зрозумілий не тільки для працівників садка, але й для відвідувачів його. Кожна частинка цього закладу мусить сама за себе говорити. Нехай буде тут „трошки та добре“, — це аксіома. Досвідно-Показового садка нашого типу.

7. Досвідно-Показовий садок стабілізованих форм не має і не повинен мати, — він дає широкий простір дитячій творчості, але при умові практичного її застосування та збереження самої ідеї його — комплексности, гармонійности та мініатюрности, відповідно до дитячих сил того, чи иншого колективу. Залежно від місцевих обставин, тут може домінувати якась складова його частина (п'ятипалка, зразковий город, шкілька і т. д.), але комплекс мусить бути повний. Инакше — це вже не буде „Досвідно-Показовий Садок“ за нашими принципами, а заклад иншого типу.

8. Ідея Досвідно-Показового садка в жодному разі не заперечує всяким шкільним продукційним надбудовам сільсько-господарського характеру (поле, город, шкілька, пасіка і т. инш.), але надає їм продуктивного значіння, а для учнів — технічних навичок, залишаючи за собою виключно виховавче значіння на тлі енергетичного природознавства, без якого ніяка агрікультура в нашій країні — неможлива. Отже, коли в продукційному шкільному господарстві під керівництвом агронома, працює вся школа, — на Досвідно-Показовому садкові, під керівництвом педагога, працює лише актив дітей.

9. Зрозуміло, що роботи на Досвідно-Показовому садкові, які провадяться колективом, організованим з найкращих учнів, вимагають з боку організації сурового обліку, а з боку керівника — широких спостережень над дітьми та обміну своїм досвідом з іншими тотожними закладами через методком то-що. Крім того, новина в цій справі та актуальність питання вимагають пильного слідкування за спеціальною літературою.

10. Нарешті, Досвідно-Показовий, садок за нашими принципами, є чинником що до перекваліфікації та самоосвіти педперсоналу з природознавства, агрономії, техніки і т. инш. В процесі роботи кожний, хто керує нею, або бере активну участь в ній, поступово набуває знань не тільки практичних, але й теоретичних, бо цього вимагає вже сама організаційна справа, а головне — заохочує самий зміст її. Є приклади, коли математики та інші фахівці активно взялися за керування таким закладом і мають великі досягнення в цій галузі. Отже, захоплення ідеєю Досвідно-Показового садка помічається не тільки серед дітей, але й серед дорослих, про що свідчить ціла низка резолюцій з приводу зачитаних автором доповідів та інтезивне просування цієї ідеї в нову школу¹).

Пояснення до плану.

А. — Пятипівка з запільним клином: I. Бобові - горох, II. Озимина - пшениця, III. Пропашне — цукр. буряк, IV. Ярина — овес і V. Трави - еспардет.

Б. — Зразковий город на 4 зміни: I. (по угноїнню) капуста, огірки, редіска, мак, сонячник. II. картопля, буряки, кукурудза, редька, морква, петрушка., III. цибуля, часник, біб, горох, квасоля..., IV. Многолітники городні та висадки (запільна ділянка).

В. — Досвідний город для експериментів що - до культури городних рослин.

Г. — Насіннєві та черенкові грядки при шкільці для розмноження садових рослин.

Д. — Шкілка овочевих дерев та кущів, з 5 ділянок; одна є що - року під паром.

Е. — Досвідні поля для експериментів що - до угноїння та обробки ґрунту.

Є. — Кормові трави: еспардет, конюшина, люцерна, тимофіївка, житняк, мітлиця, стоколос, райграс англ., франц. та італ., вика, люпин, чуміза, суданка і т. и.

Ж. — Технічні рослини: лоза кошикова (шелюга червона, жовта...), кенафа (кендир), коноплі, льон, фарбувальні рослини то - що.

З. — 30 родин з систематичної ботаніки за підручником даної школи, або іншим — переважно зільні.

И. — Куточок лісу округи: дерева, кущі та лісове вкриття з різних місць лісу.

І. — Медовики: акація біла, ивина, аморфа, ясмин..., фацелія, синяк, бораго, резеда, серадела, меліса - цитрон, алісум бентамі та инш.

Ї. — Живопліт: внутрішній ряд - шовковиця біла, зовнішній — грушка дика.

Й. — Шпилькові рослини: сосна, ялинка, кедр, піхта, туя, яловець...

К. — Декоративні рослини: бузок, ясмин, монблан, роза, спирея, глід, магонія то - що

Л. — Досвідний вулик на 6-8 рямців сист. Левицьк., з 2 — 3 віконцями під шклом, міцно пригвинчений до столика заввишки 1 метр.

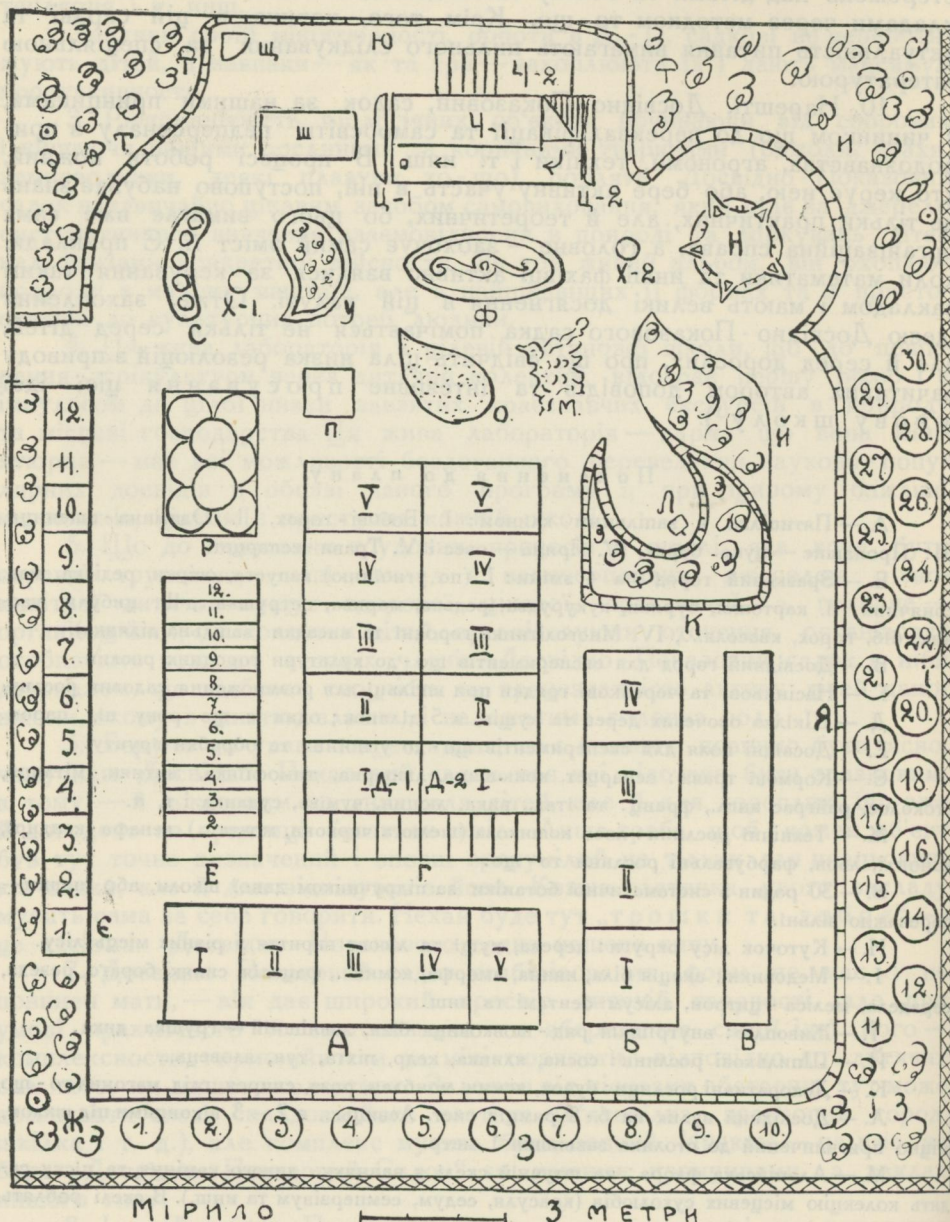
М. — Альпійська флора: на штучній скелі з вапняку, дикого каміння та піску садять колекцію місцевих сухолюбів (красуля, седум, семпервізум та инш.). В скелі роблять печерки для ящірок і т. и.

Н. — Водолуби: в басейні нашого чи іншого зразку, що має різну глибину, садять водяні та болотяні рослини, найбільш цікаві з практичного та наукового боку; тут таки розміщують і деяку фавну.

¹) Дуже бажано, щоб кожний новий Досвідно-Показовий садок увійшов у контакт в Біологічною катедрою Вінницького Укр. Пед. Технікуму ім. Ів. Франка, після чого він матиме право на наше інструктування та одержання літератури й насіння. *Примітка автора.*

О. — Лучні трави: для систематичного вивчення та фенологічних спостережень розміщують на невеличкому шматочкові землі дику рослинність місцевих луків.

П. — Метеорологічне приладдя в обсязі станц. III розряду.

План досвідно - показного садка шкільного типу за принципами М. Хитька — на 500 кв. метр.

Р. — Біологічні групи для демонстрування різних пристосовань у рослин та для досвідів що - до запилення, руху і т. и.

С. — Повійні рослини: виноград, хміль, троянда посійна, льоніцера, капріфоліум, гарбузи фігурні (ханьки), кручені хлопці (іпомея), турецькі боби, горошок пахучий... та стелючі: барвінок і т. и.

Т. — Лікарські рослини: тополя бальзамічна, береза, липа, черемха, бузина, крушина, калина, барбарис, терен, малина, чебрець, шальвія, любисток, гісоп, проскурняк, м'ята перечна та англійська, ірис флорентійський, полин, вісове ребро, звіробій, братки, романець аптечний, чорногорка і др.

У — Цвіточні многолітники: делфініум, гайлардія, хризант, гвоздики і др.

Ф. — Цвіточні однолітники: левкої, петунія, айстри, патлаті дівчата і др.

Х₁ — Парова яма для вигонки р. р.; Х₂ — парова куча для горшечн. р. р.

Ц₁ — Парова грядка для пікіровки, Ц₂ — Папороті, хвощі, моховці і т. и.

Ч₁ — Теплярня, Ч₂ — сіни й топка, Ш. — парник, Ш. — яма компостна, Ю. — шпалера з шовковиці білої, чи инш. особл. корисн. дерев. Я. — бордюри з квіток, Ґ — гриби поживні (печериці...), ґ — гриби отруйні (мухомор червоний) ☉ — штучні гнізда по Берлепшу та годівничка для пташок.

Шклограф ВУПТ — Тир. 200, № 47 6-VI 27 р.

м. Вінниця.

29/XII 1927 р.

м. Вінниця на Поділлі

ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИЧИХ НАУКОВО - ДОСЛІДЧИХ УСТАНОВ УСРР ЗА Х РОКІВ З ЧАСУ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ*.

АСТРОНОМІЯ.

КОРОТЕНЬКЕ ЗВІДОМЛЕННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ АСТРОНОМІЧНОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ ЗА ОСТАННЄ 10 - РІЧЧЯ.

16 - го Квітня 1838 року Рада Київського Університету затвердила проєкт будови астрономічної обсерваторії, яку було закінчено в 1845 р. На обсерваторії працюють 4 наукових співробітники: директор, астроном - спостерегач та 2 асистенти. Спостереження робились 10 - ти дюймовим рефектором, 4 - х дюймовим меридіановим кругом та малими трубами.

Спостерегались: 1) покриття зірок місяцем, 2) планета Марс, під час її опозиції 1924 та 1926 р. р., 3) покриття двох зірок планетою Марс, 4) 4 Галілеєвих супутники Юпітера, 5) астероїди Церера, Веста, Юнона, Паллада, Геркуліна, Летиція, Уранія, 6) комети Фінслера, Енке, Оркіша, Бореллі, Блазвайта, Ван-Бісброска, Стіриса та Понс-Віннеке, 7) сонячні плями та факели, — систематично, кожного ясного дня, 8) зірки для визначення часу, 9) зірки північні та зодіакальні для зоряного каталогу, 10) змінні зірки.

Астрономічні спостереження оброблювались та готовились до друку. Є готовий до друку VI - й том „Annales de l'Observatoire de Kiev“, що складається з меридіанових спостережень та каталога північних зірок. Крім того, результати астрономічних спостережень та теоретичних досліджень регулярно друкувались в журналах:

- 1) Astronomische Mitteilungen (1925, 1926),
- 2) Astronomische Nachrichten. Bd. 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230.
- 3) Monthly Notices of the Royal Astronomical Society. Vol 84, 85, 86, 87.

- 4) Записки Київського Інституту Народної Освіти. Том I, II.

На Обсерваторії вивчались астрономічним спостереженням студенти К. І. Н. О. та аспіранти, а також велись систематично науково - популярні екскурсії для учнів труд — та профшкіл, студентів ВиШ'ів та робітників різних закладів та установ.

Проф. С. Чорний.

МИКОЛАЇВСЬКА АСТРОНОМІЧНА ОБСЕРВАТОРІЯ.

(Історія десятиріччя 1917 — 1927 р.).

Заснована у 1821 році як Морська Обсерваторія, вона у 1912 р. стала філією Головної Астрономічної Обсерваторії в Пулкові. Цю філію було засновано Пулковом ще 1898 року, в Одесі, з метою поширити свої зоряні каталоги на південні частини неба, далі ніж це можна зробити в Пулкові. За філію Пулкова в повному значінні цього слова Миколаївська Обсерваторія перебувала до квітня 1926 р., а далі стала одною з українських обсерваторій, залишаючися філією Пулкова в науковому відношенні, на підставі окремої згоди.

*) Через обмеженість місця в журналі та через інші технічні причини тут подається огляд не всіх галузей, а лише деяких, так само як і в розділі статей. — Ред.

Керував Обсерваторією з 1909 р. до Серпня 1923 р. старший астроном Пулкова Б. Кудрявцев, а з цього моменту — старший астроном Пулкова Л. Семенов; останній з Серпня 1926 р. став директором Обсерваторії.

З 1913 року Миколаївська Обсерваторія швидко почала розвиватися, як першокласний науковий інститут меридіанної астрономії, і здавалося, що її дальший розвиток забезпечений. Було поставлено кілька нових будівель та замовлено в Англії величезного фотографічного 32-дюймового телескопа. Але війна 1914 р. одразу відняла кредити на дальший розвиток всіх сторін наукового та господарчого характеру. Майстерня астрономічних інструментів залишилася зовсім без варстатів, дороги між будівлями не забудковані.

Громадянська війна і німецька окупація одірвала Обсерваторію військовим фронтом від Пулкова. Кілька років вона вела злиденне існування. Тільки з кінця 1923 р. стан Обсерваторії почав поступово поліпшуватися.

1914 року Обсерваторія разгорнула повну роботу за своєю спеціальністю. Обидва головніших її інструменти, — пасажний інструмент та вертикальний круг, — почали спостерігати зірки для складання великого міжнародного фундаментального каталогу 1915 року. Цей каталог вміщав в собі 1904 зірки, паралельно з якими спостерігалися також сонце і, в міру можливості, планети. Вся обсерваційна робота для цього каталогу розрахована була приблизно на 4—5 років, однак, через руїну, вона продовжувалася значно більше. Великі були труднощі роботи.

Згадаємо лише, що Б. Залеський, польський астроном (помер пізніше в Познані), бажаючи скоріше закінчити свою частину роботи, працював на вертикальному крузі під гарматним вогнем; він просидів кілька місяців у тюрмі, як польський заручник. Таким чином над каталогом 1915 р. працювали: на вертикальному крузі: з 1914 до 1917 і трохи 1918 р. — Б. Кудрявцев, потім з 1918 до 1921 р. — Б. Залеський; на пасажному інструменті: з 1914 до 1917 р. — Б. Яшнов, а потім з 1918 до 1921 р. — Н. Циммерман, що приїжджав з Одеси на короткий час для закінчення спостережень також в-осени 1923 та на-весні 1924 р.

Окрім головної роботи — спостережень для каталогу 1915 р. — з 1914 до 1917 р. провадилися роботи з сейсмічними маятниками для реєстрації землетрусів та виявлення приливів у земній корі під впливом місяця та сонця.

Безперестанно провадилися спостереження для означення точного часу, так для потреб самої Обсерваторії, як і для інших установ.

1924 року Л. Семенов спостерігав на посажнім інструменті планету Венеру, в її зближенні з сонцем. Роботу цю надруковано.

Того-ж таки року спостерігалися покриття зірок місяцем в часи повного його затемнення. Роботу надруковано.

В 1925-6 році Г. Циммерман спостерігав на верт. крузі малий зоряний каталог, щоб через нього виявити різницю, яка могла з'явитися після того, як інструмента було поліпшено та усунуто деякі конструктивні хиби, за допомогою механіка Пулковської Обсерваторії Г. Фрейберга, в 1924-5 р.

Рівнабіжно з обсерваційними роботами астрономи, за допомогою виховувачів, опрацювали всі спостереження, щоб скласти із них каталоги. Ця робота вже значно просунулась наперед і можна чекати, що каталог прямих „восходжений“ скоро буде готовий до друку. Незабаром за ним піде до друку також и каталог схилень.

З 1924 року почався на Обсерваторії процес відновлення. Помалу і поступово, але твердо відроджувалася вона для нових робіт міжнародного характеру. Крім чисто ремонтних поліпшень, після 1924 р. зроблено було чимало нових удосконалень в інструментах для підвищення їх точности та зручності. Одним з головніших таких поліпшень була зміна цапфів пасажного інструменту, після його 27-річної роботи, для чого інструмента послано в Берлін.

Тепер, на 10-ту річницю Жовтневої Революції, Обсерваторія чує себе готовою, щоб почати нову велику роботу, і дійсно починає її на протязі ще 1927 року. Це буде міжнародний фундаментальний каталог зірок 1930 року, що одночасно буде спостерігатися в Пулкові та на кількох закордонних обсерваторіях.

Л. Семенов.

ГЕОЛОГІЯ.

ГЕОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ ПРИ II-МУ ВІДДІЛІ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК.

Геологічна Секція є уламок Природничого Відділу колишнього Українського Наукового Т-ва в Києві, приєднаного до Української Академії Наук в 1921 р. Ця секція розпочала зараз 9-й рік свого існування. За цей час (до року 1928-го) в секції відбулося 57 почасти науково-організаційних, але переважно чисто наукових засідань, на яких було заслухано та обговорено 83 наукових доповіді. Засідання та наукові доповіді по роках розкладаються так:

1920 р. засідань	6,	наукових доповідей	3
1921 " "	1,	" "	1
1922 " "	11,	" "	13
1923 " "	11,	" "	17
1924 " "	10,	" "	15
1925 " "	11,	" "	20
1926 " "	3,	" "	6
1927 " "	4,	" "	8

В 1923 та 1924 р. р. Секція спромоглася, на власні кошти де-кого з її членів, видати два числа своїх Бюлетенів — „Українські Геологічні Вісти“. Цілковитий брак коштів примусив у дальшому припинити це видання, що мало завданням по змозі освітлювати біжуче геологічне життя на Україні. Гостра потреба в такому органі не зникла, звичайно, й зараз, а навпаки — ще збільшилася.

За останні 2 роки Секція, в звязку з цілковитою відсутністю матеріальної підтримки, переживала певну кризу, що можна бачити з ходу її засідань та наукових докладів. Останні роки Геологічна Секція улаштовує свої наукові засідання спільно з засіданнями Інституту. На цих засіданнях в році 1927-му були прочитані такі доповіді:

1) Проф. В. Крокос: „Фосильні ґрунти, як своєрідні провідні скам'янілості“.

1) В. Різниченко: „Про Корсунський насов на скраїнах Канівської дислокації“.

3) Проф. М. Безбородько: „Польові скалинці України в світлі петрогенезису“.

4) Ф. Лисенко та С. Назаревич: „Родовища польових скалинців, що їх використовує трест Порцелян-Фаянс-Шкло України“.

5) В. Різниченко: „До питання про Канівську морену натиску та її аналоги в північній Польщі“.

6) Проф. В. Крокос: „Вік Летичівської низовини“.

Крім того, в сполученому засіданні Геологічної Секції з засіданнями Відділу Антропології Кабінету ім. Хв. Вовка при У. А. Н., „Київського О-в Естествоиспытателей“ та Українського Науково-Дослідного Геологічного Інституту були прочитані ще такі доповіді:

7) Проф. А. Носов: „Петрогліфи з долини Орхона (Північна Монголія)“.

8) В. Різниченко: „Палеолітичне мистецтво на межі пустелі Гобі“.

В. Різниченко.

УКРАЇНСЬКИЙ ВІДДІЛ ГЕОЛОГІЧНОГО КОМІТЕТУ.

В огні Революції на Україні виникло кілька головних наукових установ, що за часів царського централізму в жаднім разі не могли побачити світу.

Серед цих установ поважне місце займає Український Геологічний Комітет, що в березні 1928-го року святкуватиме 10-тирічний ювілей своєї геологічної служби на Україні.

Розвиток цієї установи безпосередньо зв'язаний з розвитком та зміцненням Радянської Влади, з боку якої У.Г.К. завжди мав підтримку та визнання конечної потреби свого існування.

В році 1922-му Український Геологічний Комітет був перетворений в Український Відділ Геологічного Комітету.

Протягом 10-тих років У.Г.К. перевів низку поважних, державно потрібних праць.

Він поклав початок систематичному вивченню підземних вод України, зібравши та обробивши частково великий матеріал в цій галузі, почасти опублікований. Поважна частина матеріалу дісталася У.Г.К. у спадщину від Гідрологічного Відділу Гідроюза.

У. Г. К. поклав початок вивчення каолінів України, бурого вугілля, будівельного каміння, манганових родовищ, газів України. Провадилося систематичне вивчення фосфоритів України та інших корисних копалин. Була організована й розгорнута діяльність Обліково-Економічного Бюро що-до корисних копалин.

Але ґрунтовним своїм завданням УГК має геологічне здійснення території України, при чому він перший розпочав тут планове здійснення у 3-х верстовому мірілі, що увійшло в завдання першого п'ятирічного плану його работ, а потім було розвинено та вдосконалено в плануваннях 2-го п'ятиріччя. Це здійснення повинно лягти в основу усіх работ по виявленню та дослідженню підземних скарбів України.

Поруч з польовими та кабінетними працями, що мають на меті виявлення геологічної будови та корисних копалин України, УГК організував спеціальне наукове видавництво. За час існування У.Г.К. було видано 10 книг його „Вісника“, розпочато видання „Матеріалів по геології України“, видано каоліновий збірник спільно з Північною Меліоративною Організацією Наркомзема України, видано Каталог свердловин України, розпочата серія популярно-наукового видавництва. В процесі кабінетної праці уложена 25-ти верст. геологічна мапа України, гідрогеологічна мапа в тому ж мірілі, а також 25-ти верст. мапа корисних копалин. З цих мап поки що остання лише побачила світ у друку.

З допоміжних установ в У. Г. К. устатковано геологічний музей та бібліотеку, яка містить в собі зараз біля 4800 томів. Організовано

зносини та обмін виданнями з багатьма геологічними установами Союзу та закордону.

В Році 1926-му У.Г.К. спільно з іншими геологічними закладами Києва провів організацію II-го Всесоюзного З'їзду Геологів.

У зв'язку з поширенням діяльності УГК та його реорганізацією в 1927 році в ньому були засновані Секції: Здіймання, Палеонтологічна, Петрографічна, Гідрогеологічна, Розвідкове Бюро, Комісія вивчення четвертинних покладів, також заснована Хемічна Лабораторія та Шліфувальня Майстерня.

В. Різниченко.

ГІДРОЛОГІЯ ТА ВОДЯНЕ ГОСПОДАРСТВО.

НАУКОВО - ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ ВОДЯНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.

4-го листопаду 1927 р. в приміщенні Інституту Водяного Господарства України в м. Києві, по вул. 25-го Жовтня, ч 6, у зв'язку з 10-ми роковинами Жовтня відбулося урочисте прилюдне засідання, на якому Директор Інституту, проф. Є. Опіков, зробив докладну доповідь про 5-ти річну роботу Науково - Дослідчої Катедри Гідрології в Києві та роботу Науково - Досл. Інст. Вод. Госп. України, що заступив її з 1/IV - 1926 р.

У цій доповіді накреслено ступневий розвиток праці Катедри Гідрології та Інст-ту Вод. Госп., який на 1/X-1927 року мав 35 наукових співробітників (рахуючи дійсн. членів та 7 аспірантів) та 3-х технічних. В Інституті В. Г. є 5 відділів: 1) Відділ Гідрології, під керуванням Директора Інституту; 2) Відділ Водяних сполучень, під керув проф. М. Максимовича, заслуженого професора К. П. І.; 3) Відділ Водяної Енергії, під керув. проф. К. П. І. С. Шененберга; 4) Відділ Гідробіології, під керув. проф. І. Н. О. та ветеринарно - Зоотехн. Інституту Д. Белінга, — всі в Києві, і 5) Відділ - Меліорації, під керув. проф. Ю. Ланге — в Харкові, для зв'язку з Н. К. З. С. та іншими Наркоматами.

Завдання Науково - Досл. Інст. Вод. Госп. — всебічно вивчати водянні скарби України та різні галузі водяного господарства, з метою найдодільнішого використання води, для піднесення продукційности промисловости й сільського господарства, а також об'єднувати та координувати гідрологічні досліді різних установ, концентруючи у себе, науково обробляючи та публікуючи для загального вжитку матеріали різних гідрологічних досліджень.

Інст. Вод. Господарства об'єднав навколо себе найвидатніші сили з галузи гідротехники й гідрології не лише м. Києва, а й інших міст України, а почасти й за межами її, і це треба вважати за одно із важливих досягнень Інституту.

Крім переведення цілої низки наукових праць, про які робились доповіді, числом 75 на 47-ми наукових засіданнях Катедри та Інституту Воояного Господарства, та 58 поза Інститутом і катедрою (на Конференціях, З'їздах, у ВУАН, в профспілках, в студгуртках м. Києва та м. Харкова то-що), Інститут підготував до друку й на 10 — роковини Жовтня надрукував Збірника своїх наукових праць, під назвою: „Вісті Науково - Досл. Інст. Водян. Гос. Укр.“, т. 1-й, 1926-27 року, розміром 16-ть друк. аркушів. У цьому збірникові міститься 20 наукових праць співробітників Інституту, між ними докладний огляд літератури з гідрології України за 10 років 1918-1927 р. (більш 90 праць, на 2-х друкованих аркушах петиту). Крім „Вістей Ін - ту“ більше 80 із зазначених вище доповідей співробітників Ін-ту надруковано в різних інших виданнях українською, російською й чужеземними мовами.

Із цих друкованих праць можна зазначити лише: „Водные богатства Украины“, проф. Є. Оппокова, вид. Н.Т.В.—ВРНГ Укр. (1925), його ж таки працю: „Украинская тектоническая мульда и полесский девонский вал по современным сведениям“, що докладалась у 2-му відділі ВУАН і надрукована в „Бюл. Московск. Общ. Естеств. Исп., отд. геол.“ (1925), та в переробленому виді в *Annales de la Societe geologique de Belgique* t. XLIX (1927).

Одним із головніших науково-практичних досягнень Катедри Гідрології та Інст. Вод. Госп. треба вважати розроблення наукової методи пдпредбачати височину весняних вовенів та взагалі височину рівнів Дніпра та його допливів; методу цю запропонував та пристосував уперше проф. Є. Оппоков, а далі її розробили аспіранти Катедри Гідрології — інж. А. Огієвський відносно короткотермінових завбачань, та інж. В. Назаров — відносно завчасних (довготермінових) завбачань, базуючись на багаторічних даних (з 1877 р.) спостережень над рівнями Дніпра та його допливів. Далі слід зазначити роботу дійсного члену Інституту інж. С. Пісарєва: „Гідравлічна енергія річок Волини“, що її надруковано в „Вістях Інституту“; далі — праці наукового співробітника інж. В. Турчиновича відносно фільтрації води у водопостачанні та його ж таки працю: „Технічні заходи для боротьби з малярією“, що її теж надруковано в „Вістях Інституту“; роботу проф. Я. Ненько: „Розподіл швидкості течії по річковій вертикалі (надруковано в „Вістях“)“; працю асп. інж. В. Черноградського про умови спорудження гребель на водопроникливих ґрунтах; дуже цікаву працю наук. співр. інж. Є. Тамма — про роботу підкрейдяних свердловин Київського водопостачання.

Експедиційні дослідження Інститут Вод. Госп. провадив 1926 р.: а) на Волині, по р. Тетереву, з метою доповнення зазначеної вище праці інж. С. Пісарєва; б) гідрогеологічні дослідження річок Кам'янецької округи, що їх провадив 1926 року проф. О. Красівський на Поділлі; 1927 року в) гідробіологічні дослідження на р. Самарі та Дніпрових порогах, за керуванням дійсних членів проф. Д. Белінга та Д. Свіренка; г) гідрологічні досліди над вивченням височи терас лівобережжя Дніпра проти м. Дніпропетровського та с. Каменського й ґрунтових вод там таки; д) того ж таки 1927 року, за дорученням Головелектро та на його кошти (75.000 крб.) Наук. Дослід. Інститут Вод. Госп. виконав дослідження в районі Донбасу та склав проекти 4-х водосховищ для спорудження можливих нових силових станцій в Донбасі.

За консультаціями та дослідженнями звертались до Інст. Вод. Госп. 1927 року деякі Трести (Хемвугілля, Донвугілля, Шкітрест); ці консультації й переводились співробітниками Інституту (проф. Криштафович, проф. Ю. Ланге, проф. Я. Ненько, проф. Є. Оппоков то-що). За проектом і доглядом наук. співробітника інж. В. Черноградського на кошти Шкітресту збудовано загату з особливим водоспуском для санітарно-гігієнічного ставка в м. Василькові.

Інститут Вод. Госп.-ва зібрав низку гідрогеологічних матеріалів, як-от гідрогеологічних карт, журналів і перетинів багатьох (коло 1.000) свердловин на Південних і Південно-Західних залізницях, у м. Києві, Харкові та на Харківщині та в деяких інших містах України й частиною по-за її межами.

Інститут Вод. Госп.-ва мав тісний зв'язок з відповідними установами Союзу (Держ. Гідрол. Інст., Наук. Меліораційний Інст. у Ленінграді, Інст. Досвідних Меліорацій у Москві, Бюро ЦУМОР'у, то-що) та закордонними, одержавши від останніх низку видань (наприклад 24 томи праць від *Landes anstalt für die Gewässerkunde Norddeutschlands*, з

1915-1925 рр., низку видань „Geologikal Survey“ із Сполучених Штатів Північної Америки та од окремих вчених з закордону Німеччини, Швеції, Бельгії, Чехо-Словаччини то-що).

Інст. Вод. Госп. має вже чималу власну гідртехнічну й гідрологічну бібліотеку, коло 2.000 назв, переважно закордонними мовами, яких здебільшого нема в бібліотеках ні К. П. І., ні ВУАН, а також одержує найновішу гідрологічну літературу; потроху, за допомогою Упрнауки, одержує дуже цінне закордонне технічне устаткування, якого вже придбано на де-кілька тисяч карб.

Все це дає змогу, навіть з дуже обмеженими коштами Інституту (1927 р. — всього біля 15.000 крб., з утриманням штатного персоналу й аспірантів), значно поширити не лише навчальну працю що-до підготовки аспірантів, яких є в Інституті нині 11, але й що-до переведення науково-практичних досліджень в справі складання водяного кадастру України й вивчення продукційних сил її в галузі водяного господарства, з метою упорядкувати останнє та піднести його на належну височінь, якої вимагає нове радянське будівництво.

Для розвитку праць Інст. Вод. Госп. необхідно мати гідротехнічну та гідробіологічну лабораторії. Першу Інститут передбачає влаштувати спільно з К. П. І. в одному із будинків останнього, а другу — в помешканні колишньої рибні Шелюжка, на вул. Троцького, № 45. Про утворення цих лабораторій у звязку з 10-ми роковинами Жовтня Інст. Вод. Госп. порушив уже клопотання перед Окрвиконкомом, Міськрадою, Упрнаукою, ВРНГ, то-що.

По закінченні цієї доповіді Директора Інституту (4-XI—27 р.), науковий співробітник Інст. інж В. Турчинович зробив на тому-ж таки засіданні цікаву доповідь про новіші засоби розрахунку відстойників, потрібних у водопостачанні та каналізації, базуючись на своїх власних дослідженнях 1927 року в Москві, на моделях Оренбурських відстойників, які буде перебудовано згідно з наслідками, здобутими на цих моделях, після того, як збудовані за попередніми розрахунками відстойники не справдилися на практиці. Приклад невдалих споруджень Оренбурзького водопостачання найкраще свідчить за потребу попередніх досліджень на моделях споруджень у гідротехнічних лабораторіях перед будівництвом в натурі всіх більш-менш значних гідротехнічних споруджень. Для переведення таких дослідів наукового співробітника Інст. Вод. Госп. інж. В. Турчиновича було запрошено до Москви, в літку минулого року.

Є. О.

ГРУНТОЗНАВСТВО.

ОГЛЯД РОБОТИ НАУКОВО-ДОСЛІДЧОЇ КАТЕДРИ ГРУНТОЗНАВСТВА (1924-1927 р.)

Науково-дослідча катедра Ґрунтознавства у Харкові (на кол. Митроносицькій вул., нині — вул. Дзержинського, ч. 100) почала свою працю з осені 1924 року, коли організацію її було доручено професору О. Соколовському (до того працював у Москві).

До складу катедри увійшло 3 секції: 1) динаміки й хемії ґрунтів, 2) географії та морфології ґрунтів і 3) геоботаніки.

На чолі першої секції став проф. О. Соколовський, другої — проф. Г. Махов, і третьої — проф. Д. Віленський (саме тоді переїхав з Тифлісу).

Перших півтора року пішло на підготовчу роботу, організацію тієї елементарної обстановки, що дала б змогу вести лабораторну роботу, на складання потрібної бібліотеки, на відшукування серед молоді, що кінчає вищу школу, кандидатів на аспірантів.

Оскільки до того часу в Харкові не було умов для розвитку ґрунтознавчої роботи (брак лабораторій, спеціальн. бібліотеки, людей, коштів), справу довелось починати з елементарного: столів, тяг, елементарних запасів приладдя, посуду то-що. Дякуючи допомозі Укрнауки, а згодом і Харківського Сільсько-Господарського Інституту, Н.-Д. катедра нині має змогу робити вже в звичайній лабораторній обстановці, маючи й звичайне лабораторне приладдя, й деяку апаратуру для складніших фізично-хімічних досліджень (електрометрія, колориметрія, віскозиметрія, колоїди ґрунту й т. инш.).

Бібліотека катедри, що складається зі спеціальних журналів та книжок, українських, руських, німецьких та англійських, вже містить в собі коло 400 томів.

До складу катедри зараз належить 16 осіб, з таким розподілом по категоріях:

Назва секції	Кер. секції	Дійсн. член	Наук. співр.	Аспіранти
Секція Динаміки .	1 (Харк.)	—	1 (Харк.)	5 (3 — Харк., 1 — (Херсон, 1 — Черніг.)
„ Геоботаніки	1 (Харк.)	—	2 (Харк.)	2 (Харк.)
„ Географії .	1 (Харк.)	1 (Київ)	—	2 (Харк.)

Керівничий склад Н.-Д. Катедри такий: Віленський Д. Г., Левченко Ф. І., (Київ), Махов Г. Г., Соколовський О. Н.

Завдання Н.-Д. Катедри — вивчати ґрунти України, як основну продуктивну силу, з різних боків, а саме: характер типів і варіантів ґрунтів, виявлення їхньої морфології, розподілу їх по території республіки, з'ясування проблем географії й топографії ґрунтів; вивчення динаміки ґрунту, як складного фізично-хімічного комплексу, як арани біологічних процесів, де зміни інтенсивності й напрямку їх безпосередньо відбиваються на тій, найцікавішій для практичного сільського господарства, функції їхній, що зветься силою землі, родючістю ґрунту, та що змінюється і по різних типах ґрунтів і залежно від впливу людини, причому, вплив цей досі, здебільшого, був руйнуючий. З вивченням природи ґрунтового комплексу тісно зв'язане й відшукування таких підходів до дослідження ґрунту, таких метод аналізу їх, щоб вони відповідали суті того об'єкту, що вивчають, в більший мірі, ніж ті, що є зараз. Зокрема, катедру в цій галузі цікавлять проблеми, що зв'язані з колоїдною частиною ґрунту, цією живою плотью нашої землі, де колоїдний стан відіграє не меншу роль й обіцяє відкрити науці про ґрунти не менші перспективи, ніж у біології й техніці. Питання генези ґрунтів, крім лабораторної роботи з черноземами й лесами, викликали постановку експериментів зі штучним утворенням солонців (проф. Віленський й); як у полі, так і в лабораторії ці спроби дали дуже яскраві наслідки.

Далі йде вивчення флори України, що до її зв'язку з ґрунтами, та екологічне й анатомічне дослідження деяких ксерофітів, галофітів, та псамофітів; зараз ставиться вивчення деяких торфовищ України з боку хімічного й ботанічного їх складу. Оскільки ґрунти, що є на

Україні, в своїй вдачі відбивають еволюцію фізично-географічних умов після — льодовикової доби життя нашої території, оскільки рослинність в її еволюції, в характері її поширення, в її реліктах, є наявним показником не лише сучасної різноманітності ґрунтів, але й минулої їхньої історії, остільки й дослідження цього всього, під таким аспектом, з перших кроків буття катедри набуло певного значіння; у зв'язку з цим вивчалось й питання еволюції ґрунтів, як частини після-льодовикової історії, для якого є чимало матеріалу в різних ступенях деградації, засолення й заболочування, в похованих ґрунтах, в цікавих реліктових рослинах. До цього треба додати постановку на чергу завдання дослідження цілин, як зразків натурального стану наших ґрунтів — як певного природного стандарту. Далі треба загадати ще проведення деяких дослідів, що зв'язані з практичними завданнями сільського господарства — з меліорацією засолених, лучних і болотяних ґрунтів.

Питання ґрунтознавства, що зв'язані з проблемою сили землі, топографії ґрунтів, що мають таке велике значіння для землевпорядження, також цікавлять катедру.

Крім цих наукових і практичних завдань, треба не забути ще одну основну проблему нашої української науки взагалі — наукове об'єднання усих живих сил, де-б вони не працювали, кругом наукових, педагогічних і практичних інтересів, що зв'язані з вивченням ґрунтів; тепер, як видно з наведених вище даних, ці завдання почали реалізуватись.

Крім того, катедра вживає заходів, щоб об'єднати кругом питань програмів і методики навчання ґрунтознавству ті сили, що працюють по Технікумах України.

Вважаючи на гостру потребу забезпечити поповнення наукових і педагогічних кадрів, при катедрі засновано вищий семінар для підготовки кандидатів на аспірантів та викладачів ґрунтознавства.

За 3 роки існування катедри члени її провели низку досліджень, як польових (Донбас, Олешки, Поділля — участь в роботі Секції Ґрунтознавства С.-Г. Наукового Комітету; дослідження заповідника Чаплі (кол. Асканія-Нова), солонців Надніпрянщини, Мелітопільщини та Харківщини), так і хемічно-динамічних (методологія аналізу ґрунтів, методи аналізу карбонатних ґрунтів, визначення гумусу за поміччю надокису водня, дослідження лесів України, питання динаміки чорнозему, структури ґрунтів, відповіді на окремі запитання з місць, участь в експертизах), а так само й геоботанічних: знахідки нових для України родів, а також реліктових рослин, характерних як провідників у виявленні після-льодовикової історії (*Ceratophyllum tanaiticum*, що знайшов Д. Віленський), вивчення рослинності Олешківських пісків, району Донбасу, Чорноморських степів і т. инш.

Крім того, по завданнях господарських організацій проводилось дослідження солонцюватих ґрунтів Мелітопільщини за для виявлення перспектив меліорації їх, а в зв'язку з Дніпрельстаном — дослідження долини р. Самари, для виявлення можливого впливу на неї греблі Дніпрельстану.

До цього треба додати роботи по солонцях, яким очевидно судилося стати не менш цінним елементом для виявлення після-льодовикової історії Півдня, як для Півночі були торфовища; далі йдуть нові схеми класифікації ґрунтів (Віленьський), нова методика виготовлення монолітів (він таки), нові постановки питань методики аналізу ґрунту з погляду колоїдної хемії (Соколовський), а також складена Маховим карта ґрунтів України в 25 в. масштабі (по секції Ґрунтознавства С.-Г. Н. К. У.).

Члени катедри за цей період здали до друку коло 40 робіт в журналах українських, руських і закордонних. Зараз Н. - Д. Катедра розпочинає видання своїх робіт в формі окремих збірників.

Катедра брала участь в Союзних З'їздах ґрунтознавців, в роботі 1-ої Міжнародної Комісії в Англії 1926 р. (фізично-хемічн. і мех. аналіза ґрунту) в особі О. Соколовського; в 1-м Міжнароднім Конгресі Ґрунтознавства в Вашингтоні (Віленський та Соколовський); на цих з'їздах і конгресі, представники катедри виступали з доповідями, а на Міжнароднім Конгресі опріч того, з друкованим англійською мовою збірником статей (спільно с Секцією Ґрунтознавства СГНК) та з виготованою, за методом Віленського, колекцією ґрунтів України, що її зібрали Віленський та Махов. Проф. Соколовського обрано на Конгресі за віце-президента 1-ї постійної Міжнародної Комісії.

От скромні наслідки трьохлітнього буття навчально-дослідчої установи, що мусила починати роботу з самих азів організаційних.

Згідно з планом Укрнауки, Науково-Дослідча Катедра має бути незабаром перетворена в Український Н. - Д. Інститут Ґрунтознавства, й її робітники певні в тому, що в нових, кращих умовах матимуть змогу зробити максимум того, що буде в їхніх силах, на користь науки й сільського господарства УСРР і цілого Союзу.

О. С.

БОТАНІКА.

ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО БОТАНІЧНОГО САДУ ЗА 10 РОКІВ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДЧОЇ КАТЕДРИ БОТАНІКИ ЗА 5 РОКІВ.

В кінці р. 1917 Київський Ботанічний Сад був у тяжкому стані: старі оранжереї, що довго перебували без ремонту, взагалі ледве держалися, а тут ще горожанська війна значно погіршила становище, бо Ботанічний Сад був декілька разів ареною боротьби; старі шкляні дахи оранжерей було пробито шрапнелями та кулями, дуже коштовні оранжерейні колекції були близькі до загибелі. Треба було вжити героїчних заходів, щоб урятувати колекції від дощів та морозу.

Але в такий навіть тяжкий період в холодних неопалених лабораторіях Саду уперто провадилася наукова робота, де ботаники працювали так з мікроскопом, як і з гербаріями; до лабораторії Саду заходила й молодь, що бажала працювати в ботанічній галузі.

З цього часу й почалась підготовка кадру нових робітників-спеціалістів, а рівночасно й дослідження рослинних продукційних сил України, що стало лозунгом часу.

В році 1921 „Горкомгосор“ пішов назустріч Ботанічному Садові, зробивши частковий ремонт шкляного даху оранжерей, що дало змогу оранжереям проіснувати до 1923 року, коли Наркомос почав регулярно давати кошти на капітальний ремонт оранжерей, що в наступному році мусять бути остаточно упорядковані.

З закріпленням Радянської Влади та початком будівництва з'явилася можливість упорядкувати всі наукові та науково-застосовані відділи Саду — Відділ Систематичний, відділ Кормових та Технічних рослин, насадження Альпійської рослинності та всі експериментальні ділянки Саду.

З року 1922/23 Сад входить в наукові стосунки не тільки з союзними ботанічними установами та досвідними сільсько-господарськими станціями, але й з цілою низкою закордонних Ботанічних Інституцій;

з цього періоду почалося видання насіннєвого каталога та обмін насінням з Європою, Північн. та Півден. Америкою, а з року 1925 — з Японією, Китаєм, Австралією та Новою Зеландією.

З року 1924 Ботанічний Сад почав друкувати свій науковий орган „Вісник Київського Ботанічного Саду“. З цього моменту почався обмін виданнями так з Інституціями Радянського Союзу, як і з закордонними ботанічними Інституціями і зараз ми маємо в обмін 76 періодичних видань, куди входить багато ботанічних видань закордонних — з Норвегії, Австрії, Угорщини, Японії, Китаю, Сполучених Штатів, Австралії й Нової Зеландії та инш.

Колектив Науково-Дослідчої катедри та Саду провадив систематичне дослідження природніх багатств рослинности України, вивчаючи ліси, степи, луки, болота, пійми рік і озер, а також вивчаючи систематично недосліджені досі спорові рослини України. Колектив ботаників разом з тим і підготовляє молодь до професури.

Ще в році 1926 Сад випустив 4-х спеціалістів, що ведуть свою працю на Україні, а саме: А. Архимовича — тепер працює як ботаник-селекціонер на Досвідній С.-Г. станції та як викладач Агротехнікуму в Білій Церкві; Л. Делоне, що працює в Сортівниче-Насіннєвому Управлінні Цукротресту; Д. Персидського, що зараз є науковим співробітником Катедри, та В. Матюшенка, що працює як ботаник при Торф'яному Інституті в Москві, але літо та весну працює над дослідженням торфовищ та болот саме на Україні.

Наукові праці Колективу Саду виходили з 1920 до 1927 р. у виданнях УАН, у виданнях Дослідчих Катедр м. Києва, у виданнях Київського Ботанічного Саду, у виданнях Українського Ботанічного Товариства. Крім того в Ленінграді, у виданні „*Flora caucasica critica*“, у виданнях Ботанічного Музею Академії Наук та закордоном в Німеччині та Америці. Всього за цей час було надруковано силами Катедри та Саду 87 праць.

До Ботанічного Саду вдаються за консультацією науково-практичні установи України; різні наукові установи Союзу й окремі особи зверталися до Саду за матеріалом для наукових дослідів — так живим як і гербарним; за різними науковими довідками зверталася багато раз і Всесоюзна Академія Наук та закордонні вчені.

До ботаників Саду зверталися меліоративні установи з дорученням геоботанічних дослідів. На протязі десятих років існування Київського Ботанічного Саду, як самостійної наукової установи, ми бачимо збагачування наукової літератури, ми бачимо збагачування наукових гербарних колекцій, що ними цікавляться та користуються всі наукові ботанічні сили України, а також і всього Союзу. Ми бачимо також нині велике багатство оранжерейних колекцій високого наукового значіння, що зараз розміщені в нових оранжереях. Ми можемо занотувати також і збагачення деревних порід, що вже акліматизовані в Ботанічному Саду і відси ширяться по Україні та по всьому Союзу.

Науково-дослідчу катедру ботаніки було засновано в 1922 році, в такому складі: керівник катедрою й керівник секції морфології, систематики та фітогеографії — акад. А. Фомін, керівник секції анатомії та фізіології — акад. С. Вотчал; дійсні члени: В. Фінн, М. Холодний та Я. Модилевський. До аспірантури було зараховано таких осіб: по секції Морфології й Систематики: Черноярова М. В., Окснера А. М., Зерова Д. К., Оксіюка П. Ф. та Соколовського О. І., по секції Анатомії та Фізіології — Ярошевського П. С.

Праця дійсних членів та 5 аспірантів провадилася в Лабораторії Київського Ботанічного Саду, праця керівника Секції Анатомії та

Фізіології велася в лабораторії акад. Вотчала при Київському Сільсько-Господ. Інституті.

В березні 1922 р. було вироблено програм праці аспірантів, що складався з студювання літератури, прослухання спеціальних курсів та пророблення практикумів, за керуванням старшого персоналу катедри. Крім того визнано було за необхідне улаштовувати засідання Семінару Катедри з докладами аспірантів що два тижні. Намічено було спеціальні курси: проф. В. Фінн — практикум з мікроскопічної техніки; О. Фомін — практикум з торфових мохів, та практикум за Möbius'om; Я. Модилевський — серія лекцій з оснєвних питаннєв ембріології рослин.

За таким планом і почалася робота підготування аспірантів.

Що до праць старшого персоналу катедри, то вони стосувалися таких галузей ботаніки: цитології та ембріології, а крім того систематики рослин, фітогеографії та фізіології.

Робота асп. Ярошевського та кандидатів до аспірантури під керуванням акад. Вотчала складалася, згідно з програмом, що його виробив акад. Вотчал, з різних спостережень та досліджень анатомо-фізіологічного характеру над сільсько-господарськими рослинами, як от цукровий буряк, тютюн, пшениця, гречка, кукурудза та инш.

В році 1923 катедру ботаніки було прикріплено до Київського Ботанічного Саду, в лабораторії якого йшла праця аспірантів та старшого персоналу катедри. Чудові оранжерейні колекції рослин, дендрологічний парк, систематичний відділ, гербарій великого наукового значіння і, нарешті, лабораторія з науковим приладдям та інструментами давали змогу ботанікам працювати в різних наукових напрямках; аспіранти мали весь необхідний для їхньої роботи матеріал. Таким чином Сад став за базу для Науково-Дослідчої Катедри Ботаніки подібно до того, як взагалі за-кордоном Ботанічні Інститути працюють на базі Ботанічних Садів.

Підчас революції Сад гарно зберігся і об'єднав працю всіх київських ботаників, увійшов у тісний звязок з усіма ботанічними установами С. Р. С. Р.

Року 1924 науково-дослідча робота акад. Є. Вотчала та його аспірантів в галузі біології сільсько-господарських рослин настільки поширилася, що Укрнаука визнала за необхідне організувати нову катедру біології сільсько-господарських рослин, на чолі з акад. С. Вотчалом, при Київському Сільсько-Господ. Інституті.

На керівника секції анатомії та фізіології катедра ботаніки обрала, замість акад. Вотчала, проф. Я. Холодного.

Того ж таки року Укрнаука дала згоду на видання наукового журналу під назвою „Вісник Київського Ботанічного Саду“. Перший випуск цього журналу вийшов у світ у грудні 1924 р.; в ньому, між иншим, надруковано праці трьох аспірантів — Окснера, Зєрова та Черноярова.

Року 1926 М. Черноярова, що виявив гарну наукову підготовку й мав низку наукових друкованих праць, катедра ухвалила перевести до категорії наукових співробітників.

Спочатку 1926 р. А. М. Окснер, низка друкованих праць якого свідчила про його добру підготовку та цілком самостійну дослідчу роботу, при гарних відозвах відомих спеціалістів Радянського Союзу, був зарахований науковим співробітником при катедрі.

В цьому ж таки році закінчили свій аспірантський стаж 3 аспіранти: Д. Зєров, П. Оксіюк та О. Соколовський, які зараз працюють на посадах професорів та викладачів у Виш'ах м. Києва.

В році 1925 було прийнято 2 нових аспіранти: А. Лазаренка та Ю. Клеопова, що мусять закінчити свій стаж в році 1928.

В минулому році було зараховано ще 2 аспіранта — З. Гіжицьку та Д. Радзимовського. На третьому році аспірантського стажу аспіранти вибирали собі спеціальну наукову тему для самостійної наукової роботи.

Деякі аспіранти, що були на повній стипендії, мали змогу присвячувати виключно весь свій час науковій роботі, а тому переходили на спеціальні теми — роботи в кінці другого року стажу, і таким шляхом, закінчуючи стаж, мали вже по декілька друкованих наукових праць.

Що до того, з яких галузей ботаніки дала фахівців кафедра на протязі 5-ох років, то розподіл їх був такий:

Систематиків — бріологів — 1. (Д. Зеров); флористів — геоботаників — 1. (О. Соколовський); ліхенологів — 1. (А. Оксер); цитологів — 1. (М. Чернойоров); ембріологів — 1. (П. Оксіук). В наступному році закінчують свій стаж 2 аспіранти — Лазаренко А. — бріолог і Ю. Клеопов — флорист-геоботаник.

Зараз готуються два фахівці — Гіжицька З. К. — міколог та Радзимовський Д. О. — мікробіолог.

На протязі існування кафедри до складу її було зараховано 3-х наукових співробітників — В. П. Матюшенка, Є. І. Бордзиловського, Д. Я. Перендського.

За п'ять років свого існування Науково-Дослідча Катедра ботаніки розгорнула планову роботу дослідження спорових рослин України. Так, наприклад, почалося дослідження обрісників України, які досі не були досліджені, так що зараз вивчення флори обрісників наближається до свого кінця — складення визначника обрісників України.

Ще Катедра зрушила з місця вивчення мохів України. Особливе значіння мало вивчення торфових мохів України, як виробничої сили.

Далі ведеться вивчення листяних мохів України, що дуже важливі для визначення ботаніко-географічних районів.

Приступлено до систематичного вивчення грибів України, так шкідників як і корисних для людини.

Світового загально-біологічного значіння мають роботи секції цитології в галузі редукційного поділення ядра, що проливають нове світло в науці про індивідуальність хромозом у звязку з теорією спадковості.

В науці про чоловічий гаметофіт секція внесла нові фактори й освітлює досі темні пункти цього питання.

Велике наукове значіння має робота секції фізіології та мікробіології, в наслідок якої з'явилася цінна монографія про залізо-бактерій, чинників утворення залізних руд.

Як наслідок планового вивчення флори України з'явилася низка робіт з ботанічної районізації України.

Акад. О. Фомін.

28-XI-1927 р.
Київ.

ЗВІТ ПРО РОБОТУ Н.-Д. КАТЕДРИ БОТАНІКИ В ХАРКОВІ.

Секція фізіології рослин. В науково-дослідчій роботі секції визначилося два напрямки: дослідження в галузі хемічної фізіології рослин та мікробіології.

Фізіологічні дослідження, що їх провадили завідуючий Секц. проф. В. Залеський та її співробітники Є. Шаталова, А. Кухаркова

й О. Писаржевська, були присвячені виучуванню проблеми дихання й перетворень азотових та фосфорових сполучень в рослинах. Зокрема вивчалось такі питання: засвоєння й перетворення нітратів та амонію-вих солів вищою рослиною в чистих культурах, процеси перетворення азотистих сполук під час випорожнення насіння, синтеза білкових речовин у мікроорганізмів та вплив на цей процес деяких стимуляторів, перетворення органічних кислот у рослині, спиртове шумування насіння й проростків гороху: склад зимазного апарату, його властивості, природа й роля коферментів, а також робота зимазного апарату під час проростання й досягання насіння. Окрім того виучувалося умови розчинності фосфатидів та процес утворення гексозофосфатів.

Мікробіологічні роботи секції, що їх провадили завідувач Секцією проф. В. Залеський та співробітники секції А. Шестюнкін та А. Кухаркова, були присвячені виключно виучуванню біодинаміки ґрунту, головним чином його дихання й азотофіксації, а також досліджувалося вплив попереднього висушування ґрунту на енергію його біохімічних процесів.

II. Секція Фітопатології. Секцію фітопатології засновано при кафедрі з 1925 року, але фактично вона почала працювати з 1926 року.

Дослідження провадили Зав. Секції Т. Страхов та її співробітники С. Фіалковська, П. Ключник та Ю. Трунів.

Секція виучувала вплив чинників рільництва (угноїння й способів обробляти) на пошкодженість хлібних трав сажковими чужоїдами, зокрема такі питання:

1. Явище дегенерації споридій сажкових у ґрунті під впливом угноїння.

2. Порушення взаємовідносин по-між чужоїдами (*Tilletia tritici*) та рослиною-господарем (*Triticum vulgare*) під впливом угноїння.

3. Ознаки пшеничних зерен, пошкоджених *Ustilago tritici*.

4. *Polyporaceae* Харківщини.

5. Вплив деяких *Polyporaceae* на властивості деревини.

III. Секція Морфології та Систематики рослин. Робота Секції полягала головним чином у вивченні флори України. В ній можна накреслити два напрямки, відповідно до розподілу членів секції на спеціальності. Більшість членів секції, а саме; зав. секц. проф. А. Коршиков, дійсні члени—проф. Я. Рол та Л. Шкорбатов та наукові співробітники Н. Дідусенко-Щоголіва та А. Прошкіна-Лавренко є альгологи і виучували флору водоростів України, що дуже мало досліджена з цього боку, і, по можливості—інших країн Союзу (епізодично).

Спеціально обслідувано було з боку мікрофлори такі водоймища: Дніпро і болота в околицях Пн.-Донецької Біологічної Станції (Я. Рол);

Північний Донець та його допливи, з доручення Харківського Міськомунгоспа, з метою з'ясувати, оскільки придатна річка для постачання водою м. Харкова (Л. Шкорбатов);

Озеро Лебедин на Харківщині (Л. Шкорбатов);

Озеро Лиман в Ізюмському пов. (Н. Дідусенко);

Ставки й болота в околицях Звенигородської біологічної станції Московської губ. (А. Коршиков).

Річка Казенний Торець біля м. Слов'янського (Я. Рол та А. Прошкіна).

Степові річки Таганрозького та Маріупільського повітів, солонуваті водойми Куп'янського пов., солоні озера Солов'янського й Бахмута, поди в „Асканії Новій“ (А. Прошкіна).

Я. Рол провадив також монографічне оброблення деяких груп десмідієвих водоростів, користуючись великим матеріалом з різних місць Союзу. А. Коршиков виучував переважно мікрофлору дрібних водоймів, а також робив дослідження в галузі морфології й систематики водоростів та джуткових, з'окрема вольвоксових, протококкових та хризомнад. Під час цих досліджень було знайдено по різних дрібних і, особливо, забруднених водоймах багато нових для науки форм; більшість їх було описано в цілій низці праць. Всього описано по над 160 нових форм. Якщо до цього додати біля 30 нових форм, що їх описали інші члени Секції, то це буде солідний додаток до систематики нижчих організмів.

Науковий співробітник катедри проф. В. Михайловський виучував переважно флору обрісників у Харківській окрузі і останніми часами зібрав чималий матеріал про обрісники південного Криму та Кольського півострова. Він склав короткого визначника кущуватих та листуватих обрісників, що ростуть у борах в околицях м. Харкова.

Другий напрямок роботи Секції — це було дослідження флори вищих рослин на Україні. Цю роботу провадили наукові співробітники катедри М. Клоков та М. Котов, що протягом останнього десятиріччя зробили докладне ботанічно-географічне обслідування багатьох районів України, Криму та инш. і зібрали багато матеріалу для гербарія Української флори. Робота М. Котова, що був постійним співробітником С.-Г. Наукового Комітету Наркомзему України, була близько зв'язана з роботою комісії Районізації України й меліорації.

Окрім того, обидва згадані співробітники брали жваву участь у складанні визначника „Флора України“.

Наслідки досліджень М. Клокова й М. Котова — ціла низка флористичних, ботанічно-географічних та фенологічних нарисів, заміток, а також опис нових родів квіткових рослин, що їх вони знайшли (головним чином М. Клоков), числом біля 20, з рідні *Dianthus*, *Achillea*, *Gypsophila*, *Gagea*, *Capsella*, *Pyrethrum*, *Thymus*, *Statice*, *Asparagus* і *Polygonum*. Багато нових родів ще не оголошено.

Нарешті, аспірант катедри з 1925 року В. Рижков досліджував явища ряболистості та інфекційного хлорозу в рослин. Він описав деякі нові ряболисті рослини, а також зібрав цікаві дані про розподіл хлорофілу в шкірці двопрозабцевих рослин.

Загальна кількість наукових праць членів Секції, вже надрукованих і таких, що ще друкуються, — біля 76; становлять вони загалом біля 60 друк. аркушів, окрім рефератів, резюме доповідей та різних дрібних заміток, що не мають характеру наукового дослідження. Що до авторів, вони розподіляються так: Коршиків А. — 19 пр., Шкорбатов Л. — 8, Рол Я. — 5, Н. Дідусенко — 5, А. Прошкина — 7, М. Котов — 10 (окрім дрібних заміток), М. Клоков — 16, В. Михайловський — 2, В. Рижков — 3.

Окрім цього, є низка праць готових до друку; багато з них не можна було досі видрукувати через те, що вони дуже великі,

А. К.

ЗООЛОГІЯ.

ЗООЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ УАН.

Київський зоологічний музей засновано 1-го травня 1919 року. За короткий час свого існування музей придбав стільки найрізноманітніших, найцінніших експонатів, що тепер він — один із найбагатіших музеїв УАН.

Більша частина експонатів музею — це праця його співробітників. Зібрали вони експонати підчас наукових екскурсій та експедицій до різних місць України (держзаповідника Чаплі, Надморських заповідників, Волині, Полтави), Закарпатського краю, Вірменії, Теберди (Кавказ) та Далекого Сходу (Усурійський край). В одному тільки Усурійському краї здобуто для музею 1600 штук шкірок птахів та ссавців, багато комах, плазунів того краю. Невеличку частину експонатів музей одержав від сторонніх осіб та установ. Тепер у музеї є 104.000 експонатів тварин, птахів, плазунів, комах, то-що не тільки нашого краю, а й різних частин Союзу та чужоземних країн.

Музей провадить велику наукову роботу. Протягом 1926-1927 року він видав 4 томи своїх досліджень розміром понад 40 друкованих аркушів. Друкується 5-й том праць, шостий і сьомий підготовлено до друку. Чимало статтів про роботу музею надруковано в різних наукових виданнях СРСР і закордоном.

Загалом надруковано 197 праць музею.

Музей налагодив щільні зв'язки з 33 установами Союзу та з 48 — Європи, Америки, Азії та Африки.

Роботою музею цікавляться широкі кола. Що-дня одвідують його численні екскурсії. Колекції музею дають багатий матеріал для наукової роботи фахівців. Періодично, разом із зоологічною секцією УАН, музей улаштовує відкриті засідання, на яких робітники музею знайомлять присутніх з його роботою.

Незабаром музей переходить у нове приміщення — будинок УАН. Нове просторе приміщення допоможе йому ще ширше розгорнути свою роботу.

КИЇВСЬКА НАУКОВО - ДОСЛІДЧА КАТЕДРА ЗООЛОГІЇ.

Катедру засновано 1923 р. З того часу що-року Катедра одержує від Укрнауки від 450 до 490 крб.; на ці гроші катедра придбала невелику бібліотеку й матеріали для наукових праць, що їх ведуть переважно аспіранти й керівники секціями. Крім того, Укрнаука виписала для Катедри в різні терміни деяке майно (мікроскоп, бінокляр, лупу, ваги, та інше дрібне лабораторне приладдя).

Катедра не має свого місця й роботи провадиться в зоологічному кабінеті ІНО, Біологічному Інституті УАН та Дніпров. Станції УАН. Офіційно катедра числиться при ІНО.

Катедра має секції 1) Експеримент. та загальної біології й генетики (керує акад. І. Шмальгавзен), 2) Морфології (кер. проф. М. Воскобойников), 3) Систематики та гідробіології (кер. проф. Д. Белінг) і 4) Прикладної зоології та ентомології (кер. О. Лебедев).

У штат катедри на 1/X-27 р. входять; голова — ак. І. Шмальгавзен, 5 дійсн. членів (крім трьох зазначених вище керівників секціями ще — проф. Б. Домбровський і М. Шарлемань), 1 наук. співроб. що виконує обов'язки секретаря катедри (М. Воскресенський) і 16 аспірантів (з яких: 3 закінчують аспірантуру, нових зараховано — 5).

Співробітники Катедри надрукували за весь час низку праць і окремих книжок з галузи експериментальної зоології вивчення закономірностей росту й розвитку організмів, впливу зовнішніх умов на життя, зв'язку явищ росту з загальними біологічними питаннями, впливу X-промінів на істоту), морфології (закономірності зв'язку форми й функції взагалі й окремих органів тварин), вивчення життя наших рік та озер (наслідки експедиції по рр. Дніпро, Буг, в Миколаївський лиман, вивчення

рибного господарства України) та фауни України, дослідження різних питань прикладної зоології, систематики та будови комах, охорони природи, палеонтології то - що.

НАУКОВО - ДОСЛІДЧА КАТЕДРА ЗООЛОГІЇ В ХАРКОВІ.

Харківську Науково - Дослідчу Катедру Зоології було уряджено постановою Наркомосвіти одночасно з урядженням Науково - Дослідчого Інституту. Тоді ж таки на посаду завідуючого Катедрою було призначено академіка У. А. Н., засл. проф. А. Нікольського. Спочатку до складу Катедри входило 8 чоловік і робота провадилась нерегулярно, через цілу низку об'єктивних причин. З часом число членів Катедри збільшилось за рахунок молодих наукових робітників, що покінчали вищі школи в м. Харкові і, таким чином, зараз в катедрі є 26 членів. До складу Катедри входять: дійсних членів 6, наукових співробітників 6 та аспірантів 14. Робота Катедри провадиться в Секціях: 1) зоології хребетників — керовник проф. А. Нікольський; 2) зоології безхребетних тварин — керовник проф. Г. Арнольд; 3) прикладної зоології — керовник проф. І. Тарнани й 4) фізіології тварин — керовник заслужений проф. М. Білоусів. Наукова й прикладна робота Катедри розвивалась і розвивається в таких напрямках: гідробіологічному, порівняльно - анатомічному, фавністичному, експериментальному, прикладному, популяризаторському й фізіологічному.

Гідро - біологічні наукові роботи провадяться так в напрямкові вивчення життя солодких вод у всій його сукупності, як і в напрямкові вивчення життя солонуватих та солоних вод. В галузі прикладного знання члени Катедри розробляли й розробляють питання про склад шкідників сільського господарства, методи боротьби з ними, про економічне значіння шкідників то що. Вивчається склад рибного населення вод України й питання біології риб, сполучені з питаннями рибоводства. А. Нікольський, зокрема, зробив дуже цінні вказівки що до чорноморських риб, які мають велике промислове значіння. Видано низку інструкцій для дослідження рибальства в Чорному морі й т. ин.

Секція безхребетних тварин бере діяльну участь в санітарно - бактеріологічно - біологічному обслідуванні вод р. П. Дінця в звязку з питанням про водопостачання м. Харкова, досліджуючи фауну річки.

Члени Катедри виучували з боку систематики склад фауни як України, так і інших союзних Республік. Описано нові форми тварин, а також константовано форми, досі невідомі для України та С. Р. С. Р. Виучувалося питання порівняльної анатомії риб. В експериментальному напрямкові виучується вплив різних умов на розвиток ембріонів, а також умови ембріонального росту.

Популяризаторська діяльність Катедри виявилась у виданні цілої низки брошур, статтів та книжок прикладного та освітнього характеру.

Члени Катедри за час її існування виконали цілу низку екскурсій та експедицій у межах України, як і по С. Р. С. Р.

Наслідком роботи Катедри є по-над 60 друкованих наукових праць і майже стільки популярних. Не маючи свого власного органу, члени Катедри друкували свої роботи по різних українських, союзних та закордонних журналах.

Завідуючий Катедрою

Академик, заслуж. професор А. Нікольський.

Секретар Т. Родіонова.

ФІЗІОЛОГІЯ.

ДОСЯГНЕННЯ ЗА 10 РОКІВ В ГАЛУЗІ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПОРІВНАЛЬНОЇ ФІЗІОЛОГІЇ
ТА ГІСТОЛОГІЇ НА УКРАЇНІ.

На жаль, порівняльна метода в галузі гістології та фізіології майже не користується тою увагою, на яку вона заслуговує; це мабуть можна пояснити тим, що гістологію та фізіологію розробляють переважно медики, а в природничих науках порівняльна метода панувала лише в галузі морфології, де впливи її на успіхи розвитку вже безперечні.

Останніми часами, завдяки розвитку фізико-хемії, методи її починають впливати на вирішення питань з галузі фізіології загальної, що найближче торкається ества життєвої справи, на зразок Лоеб'ових досліджень. Так от, на Одещині Д. Рубінштайн та Е. Гольденберг досліджували т. зв. антогонізм іонів що до явищ життєвих, про повернення рядів Hofmeister'a і т. и.

Досвіди свої Рубінштайн провадив над *Fabricia Sabella* (Ehr.), що живуть по узбережжі Одеси, де коливання концентрації солів незвичайно велике. Інтересні спостереження автора доповнюють досвіди Лоеб'a і в деяких відношеннях стоять всупереч їм; так для явищ підбуджености і проникливости клітяної Лоеб припускає існування двох різних законів (лінійної та параболічної залежности для *Fundulus*), тоді як автор знаходить один закон — параболічної залежности між K і його кожним антогоністом що до впливу на *Fabricia*; за автором іон Na у *Fabricia* викликає два токсичних ефекти, з котрих один антогоністично усувається калієм, а другий незалежно од цього неутралізується Са-іоном, та що всупереч загальним поглядам у зрівноважених розчинах між K та двохвалентними катіонами антогонізму, власне кажучи, жадного нема *).

У Кам'янець-Подільському М. Бернацький провадив досліди над властивостями тканин та органів у чоловіків і жінок та взагалі різних полів у тварин та рослин. Досліди, подібні до цих, проробив був ще раніше Михайлов, але ж за методами значно складнішими. От, автор у своїх досвідах показує, що за поміччю відповідно підібраних кольорових індикаторів можна напевне розпізнати, до якого полу належить та або инша тканина (екстракт).

У Києві низку обширних досвідів перевів Правдич-Немінський що до електричних явищ нервової системи різних тварин. Фізіологічні спостереження зі струнним гальванометром не лише доповнюють спостереження Січенова, Дитлера, Бьюкенен, Гофмана в цьому відношенні, але ж подають і багато нових фактів — наприклад, про характер самої інервації м'язів — полісегментальний та послідовний (що до розряду), не раптовий, рвучий, — багато й иншого — відносно ритміки інерваційних процесів.

У Харкові (Лабор. порівн. фізіол.) А. Нагорний досліджував властивості живих та мертвих організмів що до загублення води в сухій атмосфері. З'ясовано, що завмерлі організми висихають скоріше, що свідчить про якісь механізми-регулятори у живих; різні органи гублять не однакову кількість води.

В Лабораторії порівняльної фізіології переведено також багато досвідів і по різних инших питаннях.

*) Біологи повинні бути вдячними Д. Л. Рубінштайну, що зібрав значні матеріали що до вживання в біології фізично-хемічних метод у своїй книжці — „Введение в физико-химическую биологию“, 1925.

Так, М. Білоусів досліджував властивості зовнішніх покривель у тварин. Водяні організми — інфузорії, риби, земноводні — можуть жити довгий час у воді (перегнаний), витримуючи величезне осмотичне тиснення; коли ж усунути шкіру (лапки жаби) — цей захист зникає, і органи набирають воду, розбухають і дубіють (хемічне задубіння); очевидно, у одноклітинних організмів таку роль відіграє зовнішній шар протоплазми.

Той же автор розробив питання що до впливу підвищених температур на організми; одночасні спостереження в тих же умовах, також на одноклітинних організмах, дали можливість познайомитись з тими якраз змінами, що виникають саме у клітинах — у ядрі та протоплазмі.

У своїх дослідках про т. зв. зажиттєве фарбування метелиновою синькою автор подає нову теорію цього фарбування і крім цього з'ясовує, як за цією методою можна простежити деякі інтимні явища життя клітин (нервових). Автор давно вже цікавиться гістологією та фізіологією поперечно-смугчастих м'язів, і от, досліджуючи т. зв. спіральні м'язи у різних тварин, показує, що існує філогенетична спорідненість між простими м'язами (що до фізіології та гістології) і поперечно-смугчастими.

М. Б.

БІОЛОГІЯ.

НАУКОВО-ДОСЛІДЧА КАТЕДРА БІОЛОГІЇ ПРИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ І. Н. О.

Науково-Дослідча Катедра Біології при Дніпропетровському Інституті Народної Освіти заснована 1925 року, в складі двох секцій: зоології та ботаники.

Керівником секції зоології є керівник катедри проф. Леонид Рейнгард; крім того, до складу секції входять: науковий співробітник М. Акімов та аспіранти: В. Стаховський, С. Бровко, О. Бондарев, О. Гуцевич та І. Барабаш.

До складу секції ботаники входять: дійсний член Катедри, проф. Олександр Рейнгард, наукова співробітниця О. Еліяшевич та аспіранти: Е. Аптекарь, О. Мусатова, Л. Маковський та К. Старчева.

Члени Катедри, наукові співробітники та аспіранти проробили низку науково-дослідчих праць, наслідки яких почасти вже надруковані, почасти — закінчені і готові до друку, а почасти опрацьовуються. Зокрема слід згадати такі роботи:

Проф. Л. Рейнгард: 1) До питання про першу площину дроблення; 2) Дослідження комарів з роду *Anopheles* на зараженість їх малярійними паразитами; 3) Спроба вивчення зимівлі комарів; 4) До питання про будову *Neberceum* в сперміях *Potamobius leptadactylus* (готова до друку); 5) Утворення серця у *Scardinius* (готова до друку).

Проф. А. Рейнгард: 1) До питання про розмноження *Saccharomycetes cerenisiae*; 2) До питання про кільчення насіння; 3) До питання про передачу роздрознення у рослин.

Аспірантка Е. Аптекарь: 1) До морфології та систематики нових синезелених водоростей; 2) Про дві синезелені водорості, що їх знайдено в Дніпропетровській окрузі; 3) Опис нових родів з групи *Cyanophyceae*; 4) Матеріали до флори водоростей України.

Наукова співробітниця О. Еліяшевич: 1) До рослинності м. Дніпропетровського; 2) Деякі дані що до флори кол. Новомосковського повіту; 4) До флори долини р. Самари.

Аспірантка О. Мусатова: 1) Мікрофлора Рибальського кар'єру; 2) Замітка про нову для Дніпропетровської флори папороть; 3) Сезонні зміни у складі мікрофлори ставків ст. Баглей.

Аспірант І. Барабаш: Фавна степової смуги України.

Не маючи свого друкованого органу, Катедра роботи свої публікувала досі в Бюлетенях Дніпропетровського ІНО, в різних закордонних журналах, у виданнях Ленінградського Ботанічного Саду, в Півн.-Кавказькому Віснику і т. п. — За участю Наук.-Досл. Катедри Біології видано збірника: „Известия Днепрпетр. И. Н. О.“, що містить в собі також і низку статтів, написаних співробітниками катедри (11 статтів). В 1927/28 році передбачається розпочати видання „Наукових Записок“ Катедри.

Катедра брала участь в різних експедиційних обслідуваннях. Так, 1927 року О. Мусатова та Е. Аптекарь брали участь в експедиції для вивчення порогів Дніпра, що її організували проф. Д. Свиренко та проф. Д. Белінг. Крім того, О. Мусатова брала участь в експедиції проф. Д. Свиренка, для вивчення планктону р. Бога, в 1926 р. — О. Еліяшевич працювала в експедиції, що її організував кол. Сільсько-Господарський Науковий Комітет України, для обслідування цілинних масивів Асканії-Нової (кошти Комітету), а також в обслідуванні луків Дніпропетровської округи (кошти Дніпропетровської ОЗВ). Проф. Л. Рейнгард організував низку експедицій, спільно з Бактеріологічним Інститутом та Н.-Д. Інститутом Водяного Господарства України — для вивчення р. Самари та так званого Самарського масива (за рахунок згаданих установ, оскільки Катедра не мала для цього власних коштів).

Слід відзначити також щільний зв'язок Катедри з Зоологічним Відділом Краєвого Народнього Музею, спільно з яким провадиться вивчення місцевої флори й фавни та збирання колекцій і експонатів.

На перешкоді до розвитку діяльності Катедри стоїть брак літератури (старої й нової), технічного устаткування та коштів на експедиції. Взагалі треба сказати, що так Науково-Дослідча Катедра біології, як і Дніпропетровський Інститут Народньої Освіти повстали до життя під час імперіалістичної та громадянської війн і не мали під собою тієї бази — бази сторічних університетів — що її дістали нові науково-дослідчі заклади по інших містах СРСР.

В плані робіт Катедри, oprіч уже згаданих тем, передбачається вивчення зміни фавни і флори Дніпрових плавнів, у зв'язку зі спорудженням Дніпрельстану. Особливу увагу передбачається звернути на вивчення питання про нерест та живлення риб, вивчення паразитизму в рибах та на експериментальні дослідження розвитку риб.

Керовник Н. - Д. Катедри Біології

в м. Дніпропетровському, проф. Л. Рейнгард.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПРИРОДНИЧОГО ЗНАННЯ.

ВІДДІЛ ПРИРОДНИХ УМОВ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ Т. АРТЕМА

Відділ Природних Умов у Соціальному Музеї ставить собі за мету розглянути природу, як оточення, що створило людину біологічну й соціальну. Виходячи з цього положення, основна ідея відділу є: розглядати людину, як завершення ланцюга органічного ряду, тісно сполученого з елементами комплексу природних умов, що на тлі їх він розвивався з минулому, існує нині і буде розвиватися далі, так само в тісному

закономірному зв'язку з природними умовами, що й собі міняються. Ці природні умови відділ виявив у низці генетичних розрізів.

У згаданій трактовці оснвної ідеї Відділу накреслюються такі моменти: 1) еволюція організму, 2) оточення, 3) взаємодіяння оточення й організмів.

Боротьба людини з природою, поступове опанування нею, зазначення тих матеріалів, що їх людина брала од природи в різні моменти свого розвитку — ось головна мета Відділу у виявленні діяльності людини з моменту, як вона з'явилась на землі.

Історія Відділу Природних Умов поділяється на два періоди. Перший період охоплює час від заснування ВСМА — 1922 року — до січня 1926 р. В цей період Відділ існує майже номінально, як частина схеми Соц-музею, не маючи фактично а ні штату, а ні експонатів, що відповідали б його меті. Що-правда, під кінець згаданого періоду велику творчу активність виявляв т. Василенко (що трагічно загнув улітку 1926 р. в Кавказьких горах), який приклав багато енергії до збирання наукових матеріалів та експонатів; але через низку різних перешкод його діяльність не мала конкретних наслідків. Період фактичного існування й початку планомірного розвитку Відділу починається з Січня 1926 р., з часу, як ВСМА дістав од Інституту Поширення Природознавства багато експозиційного матеріалу.

Інститут Поширення Природознавства („ІРЕ“¹⁾), що його було засновано 1919 року з ініціативи проф. Талієва і що містився в одведеному для нього будинкові (вул. Лібкнехта, ч. 39), кілька років збирав, працюю своїх співробітників, природничо-історичний матеріал для створення Музею Місцевої Природи. До 1924 року назбиралось остільки багато планово зібраних і змонтованих експонатів, що вже можна було замість періодичних виставок одчинити Музей Місцевої Природи, що й було зроблено 22. IV. 24 р. Дякуючи тому, що більшість експонатів виготовлялося силами наукових робітників, глибоко відданих своїй справі (як от, експонати із порівняльної анатомії д-ра Шмельцера, з ботаніки — В. Стахорського) увесь Музей ІРЕ відзначався потрібною науковою точністю та обробленням. Музеєві ІРЕ недовго судилося існувати, бо на початку 1926 року ІРЕ було виселено з його помешкання, щоб помістити там ВУПЛ. І ось, у січні 1926 року з ініціативи ІРЕ передано було увесь експозиційний матеріал Музею Місцевої Природи до Відділу Природних Умов В.С.М.А., що номінально існував.

Одночасно з передачею було засновано при Відділі Наукову Комісію (в складі голови В. Стахорського й членів: проф. Тарнани, проф. Покровського, проф. Маркова, проф. Лісицького, проф. Осташенко-Кудрявцева, д-ра Шмельцера, Каховського, Толкачева, Каргера, Платонова, Прянішнікова). Комісія виробила план Відділу. До Відділу приєднано як підвідділ, Астрономічний Відділ, що раніше самостійно існував у Музеї.

Всесвіт, Земля, Життя — то є оснвні частини плану Відділу Природних Умов, причому розвиток життя виявлено в двох напрямках: еволюції організму та еволюції соціалу (ландшафти, біоценози). Експозиційне виявлення цього плану було доручено В. Стахорському, якого було призначено на завідуючого, з допомогою багатьох співробітників ІРЕ; він організував до квітня 1926 р. Музей Відділу Природних умов В.С.М.А.

Поруч з науково-технічною роботою у Відділі почалася й науково-дослідча та політосвітня робота. Провадилось далі збирання матеріалів;

¹⁾ по-рос.: „Институт Распространения Естествознания“.

було організовано низку екскурсій в околицях Харкова (найпродуктивніша з них була експедиція на озеро Лиман).

На жаль, дальшому розвитку науково-дослідчої роботи в ті часи передшкочив брак помешкання для лабораторії. До цього часу Відділ тричі переміщувано в помешканні Музею.

Зараз Відділ має, oprіче інших, такі матеріали, що мають науковий інтерес і цінність:

З ботаніки: Гербарій експозиційний (стінні таблиці, змонтовані на чорному тлі), що досить повно виявляє місцеву флору. Науковий гербарій місцевої флори.

З зоології: біля 100 чучел звірів та птахів Харківщини.

З порівняльної анатомії—препарати д-ра Шмельцера.

З ентомології—колекції місцевих комах; особливо повний матеріал що до лускокрильців, а також з біології комах.

Поповнюється колекції щорічно.

Розпочато виготовлення трьох великих біологічних груп: *ліс в-осени*, *берег річки* та *степ*, щоб експонувати природні угруповання в тваринному й рослинному світі.

Передбачається з весни майбутнього року почати збирати матеріали з неживої природи. Тимчасом Музей в цій галузі провадить роботу у Відділі продукційних можливостей, де зібрано колекції промислових мінеральних багатств України.

Відділ Природних Умов ВСМА є в періоді творчому; перед ним є великі завдання; їх по можливості буде розв'язано.

Г. Каховський

Поправка: У роботі Є. Лавренка—Охорона Природи на Україні („Вісник Природознавства 1927, № 3—4)—трапилась така помилка:

Стор. 172 рядок 20 зверху — замість „Гранітові схили“ повинно бути: „Вапнякові схили“.

СИСТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК МАТЕРІАЛУ, ВМІЩЕНОГО У „ВІСНИКУ ПРИРОДОЗНАВСТВА“ ЗА 1927 РІК

(Цифри римські означають номер випуску; цифри арабські — сторінки. Матеріал в кожному розділі розміщено в хронологічному порядку, як його друкувалося у випусках журналу)

Загальні питання природознавства та вивчення продукційних сил

Яната О., проф.—До розвитку українського природознавства (стаття)	I	3— 5
Н. П.—Генеральне обслідування природних умов та продукційних сил с. г. України (замітка)	I	55—
Н. П.—Природничі обслідування С.-Г. Наукового К-ту України (зам.).	I	55—
Н. П.—I Всесоюзний з'їзд у справі вивчення продукційних сил (зам.).	I	56— 57
Н. П.—Положення про Оргбюро Всеукраїнських З'їздів у справі вивчення продукційних сил	II	120
Дубняк К., проф.—Рец. на збірн. „Наука на Україні“	II	122
Турлей Г.—Підготовча робота на Україні до 1-го Всесоюзного з'їзду в справі вивчення продукційних сил (зам.)	III—IV	211
— Матеріали української конференції в справі вивчення продукційних сил, що відбулася 11—13 березня 1927 р. I. Підсумки конференції (ст.). II—Резолюції та постанови	III—IV	225—256

Математика

Михайловський М., проф.—Рец. на „Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства ім. Шевченка“ т. XXV	I	61— 62
Михайловський М., проф.—Математична метода в біології (стаття)	II	65— 69
Михайловський М., проф.—Про оптимальні розміри живих організмів (замітка)	III—IV	205—206

Астрономія

— Часткове затемнення сонця 29 червня 1927 р. (хрон. зам.)	I	54
— Українське товариство світознавства (зам.)	I	55
Чорний С., проф.—Коротке звідомлення про діяльність Київської Астрономічної Обсерваторії за останнє десятиріччя	V—VI	314
Семенов Л.—Миколаївська Астрономічна Обсерваторія (огл. діяльн.)	V—VI	314—316

Фізика

Желеховський А., проф.—Сучасний стан науки про атом (стаття)	I	5— 16
Гольдман О., проф.—Фізика на Україні у 10-ту річницю Радянської України (стаття)	V—VI	257—272

Хемія

Б. М.—Хемія фарбувальних органічних речовин (зам.)	I	64
Б. М.—До хемії вітаміну А (зам.)	II	118
Б. М.—Про властивості адреналіну та деяких інших органічних речовин (зам.)	III—IV	207—208

Географія

Рудницький С., проф.—Землезнання, як самостійна природнича наука (стаття)	I	12— 22
— Експедиція на Ельбурс (зам.)	I	55— 56
С. Р.—Географічна експедиція на Дніпро (хрон. замітка)	II	115
І. К.—Рец. на „Список мап Віденського воєнного архіву, що стосуються польських земель“ Л. Савицького	III—IV	217
Рудницький С., проф.—Досягнення географії України в десятиріччя Жовтневої Революції (ст.)	V—VI	273--277

Котов М., — „Святі Гори“ на Артемівщині як забуток природи (стаття)	III—IV	190—196
— Наукові екскурсії Київських ботаників 1927 р. (зам.)	III—IV	208
— III-й Всесоюзний з'їзд ботаників (зам.)	III—IV	212
Процакевич М., — рец. на книгу „За південним сонцем“ К. Доміна	III—IV	217—218
Фомін О., — Звіт про діяльність Київського Ботанічного Саду за 10 років та Н.—Д. Катедри Ботаніки за 5 років	V—VI	323—326
А. К., — Звіт про роботу Науково-Дослідчої Катедри Ботаніки в Харкові	V—VI	326—328

Зоологія

Н. П., — Всеслов'янський з'їзд і виставка насічництв (зам.)	I	57
Шарлемань М., — Короткий огляд фавністичної літератури на Україні за 1926 рік	I	59—61
Тарнані І., проф., — Про хижих птахів (стаття)	II	95—111
Зайців Д., — Борсук (<i>Meles meles</i> L.) на Запоріжжі (стаття)	II	112—115
— Всеросійський Зоологічний з'їзд (зам.)	II	120
І. К. Т., — рец. на „Минуле фавни Поділля“ В. Храневича	II	128
Шарлемань М., — Окільчування птахів (стаття)	III—IV	197—200
— Словник зоологічної номенклатури та термінології	III—IV	208
— Наукові екскурсії співробітників зоологічного музею УАН (зам.)	III—IV	208
Аверін В., — Про нальот шипшаря ялинового взимку 1927—28 р. на Харківщині (зам.)	III—IV	209—210
Аверін В., — Зубри в Швеції (зам.)	III—IV	210
Аверін В., — 9-е річне зібрання Америк. Т-ва Мамологів (зам.)	III—IV	210—211
М. П., — Рец. на чеське видання Брема „Життя тварин“	III—IV	221—222
Тарнані І., проф., — Рец. на „Теми зоологічних екскурсій, спостережень, самостійних робіт і розмов“ С. К. Персонального	III—IV	222—223
Аверін В., — Рец. на брошуру „Як ловити й зберігати звірят для вивчення“ Г. Е. Антоні	III—IV	223
Тарнані І., проф., — Рец. на „Рыбы Украины, как естественная производительная сила“ проф. Д. Белінга	III—IV	223—224
Тарнані І., проф., — Успіхи зоології на Україні за десять (1917—1928) років (стаття)	V—V	285—290
Шарлемань М., — Короткий огляд фавністичних дослідів на Україні за останні 10 років (стаття)	V—VI	291—294
— Зоологічний музей УАН (огляд діяльн.)	V—VI	328—329
— Київська Н. Д. Катедра Зоології (огляд діяльн.)	V—VI	329—330
Нікольський А., акад., — Н. Д. Катедра зоології в Харкові (огляд діяльн.)	V—VI	330

Антропологія

Носів А., — До антропологічного типу українського населення (стаття)	III—IV	200—204
Носів А., — Досягнення української антропології за останнє десятиріччя (стаття)	V—IV	205—300

Охорона природи

— Утворення надморських заповідників (зам.)	II	119
— Обслідування території лісостепового заповідника ім. Шевченка (зам.)	II	119
— Будівництво заповідника „Чаплі“ (зам.)	II	119—120
— II Німецький з'їзд у справі охорони Природи (зам.)	II	120
Тарнані І., — проф., рец. на „Вісті державного степового заповідника „Чаплі“ ім. Х. Раковського“ т. III	II	126—127
Тарнані І., проф., — Рец. на збірник „Асканія Нова“	II	127—128
І. К. Т., — Рец. на статтю Є. Друзенка: Державний заповідник Дніпрові пійми — „Конча Заспа“ в журн. „Знання“	II	128
І. К. Т., — Рец. на „Тетради“ вид. ВУСОР'а	II	128
Лавренко Є., — Охорона природи на Україні (стаття)	III—IV	164—179
Десятова-Шостенко Н., — Де-що про охорону природи на заході (стаття)	III—IV	180—187
Аверін В., — Охорона природи в Польщі (стаття)	III—IV	188—189
Котів М., — „Святі Гори“ на Артемівщині, як забуток природи (стаття)	III—IV	190—196
— Виставка охорони природи (зам.)	III—IV	208

Козлов П., акад. — Про сучасний стан Державного Заповідника „Чаплі“ (кол. Аксанія Нова) ім. Раковського (зам.) . . .	III—IV	208—209
Аверін В. — Охорона хижих птахів у Німеччині 1927 р. (зам.) . . .	III—IV	210
— Другий інтернаціональний конгрес у справі вивчення та охорони птахів (зам.)	III—IV	212
Процакевич, М. — Ред. на „Татранські Краєвиди“ К. Доміна .	III—IV	218
Аверін, В. — Ред. на книгу М. Вільямса „Національний парк Озеро Уотертон“	III—IV	219
Аверін, В. — Ред. на „Звідомлення комісiонера Канадiйських нацiональних парків за 1925-26 р.“	III—IV	219—221

Краєзнавство

Скоробогатий, О. — Ред. на „Провідник по Криму“	I	62—63
Процакевич, М. — Ред. на видання, Чехословаччина в малюнках (природа, землеробство промисел, міста, села)“	III—IV	218

Популяризація природничого знання

Хитько М. — Організація одного природничого закладу в пам'ять Х-ої річниці Жовтня	V—VI	306—313
Каховський Г. — Відділ природних умов Всеукраїнського Музею ім. Артема	V—VI	333—335

Personalia

М. Б. — До 100-річчя з дня смерті Вольти та Лапласа	I	58—58
— Ювілей проф. Г. Танфильєва	I	58
— Збірник пам'яті проф. О. В. Косовського	I	58
— Ювілей акад. І. П. Бородіна	I	58
Н. П. — 35 років наукової діяльності проф. Г. Висоцького	I	58
— Проф. Л. С. Берг (до переміщення по службі)	I	58
К. Б. — Проф. А. Т. Керсанов (до призначення в Держ. Ін. Досв. Агрон.)	I	58
— Проф. М. Клепінін (до призн. на Зав. Науков. Част. зап. „Чаплі“)	I	58
Н. П. — Броунов П. І. (некролог)	II	120
С. Р. — Брикнер, Едвард (некролог)	II	121
— проф. д-р Й. Веленовський — проф. д-р К. Домін (до переміщення по службі)	II	121
— проф. К. Д. Глінка (до обрання в члени Академ. Наук СРСР)	II	121
— проф. Гедройц К. К. (до призначення премії ім. В. Леніна)	II	121
— проф. Віленський Д. — проф. Соколовський О. (до повороту з Америки)	II	121
— проф. В. Крокос (до захисту докторської дисертації)	II	121
— проф. Вавілов М. І. (до повороту з експедиції)	II	121
Яната О. проф. — Михайло Максимович (з нагоди сторіччя наукової діяльності) (стаття)	III—IV	131—151
Н. П. — Пам'яті Максимовича	III—IV	213—214
Шершевицький Б. — Проф. Ю. Стокласа (до 70 роковин з дня народження)	III—IV	214—215
Шершевицький Б. — Марсен Бертло (до 100-річчя з дня народження)	III—VI	215—217

Бібліографія

Дубняк К., проф. — Досягнення української науки в галузі бібліографії, зокрема природознавчої (стаття)	V—IV	301—305
--	------	---------

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ

НА 1928 РІК

**НА ЄДИНИЙ НА УКРАЇНІ ЗАГАЛЬНО-ПРИРОДНИЧИЙ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ**

ВІСНИК ПРИРОДОЗНАВСТВА

Орган Природничої Секції Харківського Наукового Товариства

РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ

Виходить що - місяця, випусками по 4 др. арк., з ілюстраціями

**Редагує Колегія в складі : засл. проф. М. Білоусів, проф. Ст. Рудницький,
проф. О. Яната; Відповід. Секретар і Технічн. Редактор—Н. Петренко**

ЖУРНАЛ ШИРОКО ОСВІТЛЮЄ ТА ВИЯВЛЯЄ:

головніші досягнення природознавства та окремих його галузів на Україні, в СРСР та за - кордоном; наслідки вивчення природи та природних продукційних сил України та інших країн; важливіші сучасні проблеми і питання природознавства та вивчення природних продукційних сил; питання охорони природи та природних багатств; питання організації й методики природничого дослідження та навчання природознавства

А ТАКОЖ ПОДАЄ:

наукову хроніку, реферати, рецензії та бібліографію оснiвної лiтератури, з усiх галузей природознавства, вивчення природних продукційних сил та охорони природи; інформації про діяльність природничих установ та організацій, про природничі конференції, з'їзди, експедиції то - що; ілюстрації з природи України та інших.

В журналі беруть участь найвидатніші наукові та практичні діячі природознавства України та цілого Радян. Союзу

Наукові робітники в різних галузях природознавства, науково - дослідчі природничі установи та організації, дослідники природи, інститути, технікуми, профшколи, педагоги - природознавці, вчителі трудшкіл, медики, агрономи, лісоводи, природничі музеї, бібліотеки, краєзнавці та краєзнавчі гуртки, свідомі мисливці й рибалки — усі повинні бути передплатниками цього журналу

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

на рік — крб., 6 міс. — 3 крб., 3 міс. — 1 крб. 75 коп.

Комплект за 1927 рік. — 3 крб.

Адреса редакції й контори журналу: Харків, вул. К. Лібкнехта, 33.

Передплату приймається також у кожній поштовій конторі та в листонош — скрізь по Україні.

**ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА**

87836

INHALT

I. Aufsätze :

1) Prof. **O. Goldmann** — Die Physik in der Ukraine zur Zeit der X. Jahresfeier der Räteukraine. S. 257 — 272. — 2) Prof. **St. Rudnickyj** — Die Errungenschaften der Geographie der Ukraine zur Zeit der X. Jahresfeier der Oktoberrevolution. S. 273 — 277. — 3) Prof. **O. Sokolowskyj** — Die Bodenkunde in der Ukraine — S. 279 — 284. — 4) Prof. **I. Tarnani** — Die Errungenschaften der Zoologie seit 10 Jahren — S. 285 — 290. — 5) **M. Charlemagne** — Eine kurze Übersicht der faunistischen Forschungen in der Ukraine in den letzten 10 Jahren — S. 291 — 294. — 6) **A. Nosiw** — Die Errungenschaften der ukrainischen Anthropologie für das letzte Jahrzehnt — S. 295 — 300. — 7) **K. Dubniak** — Die Errungenschaften der ukrainischen Wissenschaft im Zweige der Bibliographie, insbesondere der naturwissenschaftlichen Bibliographie — S. 301 — 305. — 8) **M. Chytjko** — Die Organisation einer naturwissenschaftlichen Anstalt zur Erinnerung an die X. Jahresfeier des Oktober — S. 306 — 313.

II. Umschau über die Tätigkeit der naturwissenschaftlichen Forschungsanstalten der USSR seit zehn Jahren der Oktoberrevolution.

ASTRONOMIE : Prof. **S. Tschornyj** — Kurzer Bericht über die Tätigkeit des astronomischen Observatoriums in Kyjiw — S. 314. — 2) **L. Semenow** — Das astronomische Observatorium zu Mykolajiw — 314 — 316.

GEOLOGIE : 1) **W. Riznyczenko** — Die geologische Section der II Abteilung der Ukrainischen Akademie der Wissenschaft — S. 316 — 317. — 2) **W. Riznyczenko** — Die ukrainische Abteilung des Geologischen Komittees — S. 317 — 318.

HYDROLOGIE UND WASSERWIRTSCHAFT DER UKRAINE : **E. O.** — Das wissenschaftliche Forschungsinstitut für die Wasserwirtschaft der Ukraine — S. 318 — 320.

BODENKUNDE : **O. S.** — Übersicht der Tätigkeit des wissenschaftlichen Forschungskatheders für Bodenkunde — S. 320 — 323.

BOTANIK : 1) Akad. **O. Fomin** — Bericht über die Tätigkeit des Botanischen Gartens zu Kyjiw für das letzte Jahrzehnt und des wissenschaftlichen Forschungskatheders für Botanik für das letzte Jahrzehnt — S. 323 — 326. — 2) **A. K.** Bericht über die Tätigkeit des wissenschaftlichen Forschungskatheders für Biologie beim Institut für Botanik in Charkiw — S. 326 — 328.

ZOOLOGIE : 1) Das Zoologische Museum der Ukrainischen Akademie der Wissenschaft — S. 328 — 329. — 2) Das wissenschaftlichen Forschungskatheder für Zoologie zu Kyiw — S. 329 — 330. — 3) Akad. **A. Nikolskyj** — Das wissenschaftliche Forschungskatheder für Zoologie in Charkiw — S. 330.

PHYSIOLOGIE : **M. B.** — Die Errungenschaften für das letzte Jahrzehnt im Zweige der allgemeinen und der vergleichenden Physiologie sowie der Histologie in der Ukraine — S. 331 — 332.

BIOLOGIE : Prof. **L. Reinhard** — Das wissenschaftliche Forschungskatheder für Biologie beim Institut für Volksbildung in Dnipropetrowsk — S. 332 — 333.

DIE POPULARISATION DES NATURWISSENSCHAFTLICHEN WISSENS : **H. Kachowskyj** — Die Abteilung der natürlichen Bedingungen des Allukrainischen Museums namens Artyma — S. 333 — 335.

III. Systematisches Verzeichniss des Literaturmaterials, welches in „Naturwissenschaftlichen Monatschrift“ im J. 1927. gedruckt wurde. — Seite 336 — 339.